کەریم دەشتی:

شیعر وەکو ئەو ئاوە وایە کە لە هەندێک کەلێنی بەردیندا دێتە خوارەوە، سەرچاوەکەشی دیار نییە

سازدانی: ڕابەر فاریق

شیعر نیشتمانێکی تایبەتی شاعیرە، زۆر شاعیری بێ نیشتمان لە نێو نیشتمانی تایبەتی شیعری خۆیاندا ژیان و مردن

له دواهەمین دیمانەیدا، "شێرکۆ بێکەس"ی شاعیر لە لاپەڕە ١٠٧ی کتێبی (٩٥٥ دەقیقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەس – دا) لە بارەی ئەزموونی "کەریم دەشتی"یەوە گوتوویەتی: «من وا دەزانم کەریم دەشتی یەکێکە لە داهێنەرە باشەکانمان، بەهرەیەکی گەورەی هەیە، یەکێکە لەوانەی تەقینەوەی جوانی هەیە»، ئەم ڕستانە تەواو مەبەستی ئێمەیان پێکاوە، هێی لەمەیش ئەگەر بە وردیی سەرنج لە دەقەکانی ئەم شاعیرە گەورەیە بدەین، دەردەکەوێ کە قووڵ سەرنجی داوە لە پرۆسەی نووسین، هاوکات تا دێ قووڵ و قووڵتریش دەبێتەوە. لەم دیمانەیەدا کەریم دەشتی جوداواز لە هەر هەڤپەیڤینێکی دی، وردتر بووەتەوە، ئەفووسنکارتر دەدوێ، ڕستەکانی سەرنج کێشتر و فرەڕەهەندترن. جودا لە هەموو ئەمانەی سەرەوە، ئێستی لەسەر گەلێک خاڵی وەها لاتەریک کردووە ئێمە لە بەرانبەریدا سەرسووڕماو دەوەستین، هاوکات چاوەنواڕی ئەمەمانەیشمان لێی دەکرد. با ڕستەکانی خۆی بخوێنینەوە، چونکە ئەوان زێتر دەلالەت لەم پێشەکییە دەکەن:

*** بە درێژاییی مێژووی ئەدەبی کوردی، مەگەر تاک تاک، ئەگینا ئەوانەی وەکو ڕەخنەگر ناسراون، بە هیچ کلۆجێک داوای کۆمەکیان لە میتۆدە ڕەخنەیی – زانستییەکان نەکردووە، بەڵکو تەنها بۆچوونیان دەربڕیوە (بۆچوونی ساکار)، ئەمە بەدەر لەوەی تا ئێستە میتۆدەکان بەڕێژەیەکی دڵخۆشکار نەناسراون و ڕاڤەیان بۆ نەکراوە. ئەو هۆکارانە کامانەن کە بوونەتە هۆی بەرهەمهێنانی ئەم جۆرە ڕەخنانە؟**

- یەکێک لە گرفتە زۆر ئاڵۆزەکانی ڕەخنە و پرۆسێسی ڕەخنە لەنێو ئەدەبی کوردیدا (بەگشتی)، ئەمەیە: هەمیشە ئەو دەقانە دەکەن بە جێکاری خۆیان کە هێزی ئەوەیان تێدا نییە بۆ ڕەخنەگر ببن بە مایەی جوڵاندنی هزر و زەین، دەخوازم بڵێم: ڕەخنەگر ئەو دەقە هەڵدەبژێرێ کە توانای ئەوەی نییە ناچاری بکا تا بچێتەوە سەر ئاستی میتۆدە بەهێزەکانی ڕەخنە، بەو مانایەی کە ئەو جۆرە دەقانە هەڵگری ئەو خوێنە نین کە مەعریفە بۆ ڕەخنەگر بەرهەم بهێنن، مەبەستم لە خودی مەعریفە بۆ ڕەخنەگر لە نێو گوتارە بەهێزەکانی نووسینی سەردەمە کە خوێنەر لە نێو کۆمەڵێک بابەتدا مەست دەکەن کە هەر هەموویان مایەی قسەکردن بن. مەرج نییە ڕەخنەگر پابەندی میتۆدێک بێ و بەردەوام ئیشی لەسەر بکا، چونکە ڕەخنەگری زیرەک مافی ئەوەی هەیە میتۆدی تایبەتی هەبێ و بە پرەنسیپەکانی بۆچوونی خۆی کار لە نێو دەقدا بکا. لە ئێستەی ئەدەبیاتی خۆماندا پێویستیمان بە بیرۆکەی بەهێز و هاوچەرخی ڕەخنەیی هەیە، ئەویش کاتێک دێتە کایەوە کە ڕەخنەگرەکانمان واز بهێنن لە هێزی دەرەوەی دەق و بچنە ناوەوەی دەقەکان و بەدوای ئەو دەقانەدا بگەڕێن کە شەختەی زەین هەڵدەتەکێنن و گوتاری بەهێز دروست دەکەن، نەک ئەو دەقانەی کە تەنها و تەنها چەند لاپەڕەیەکی پەخشان ئامێز دەخوڵقێنن، نموونەی ئەو

ڕەخنە بەهێزانەمان لە ئەدەبی جیهانیدا زۆرە کە ئەگەرچی ماوەیەکی زۆریشیان بەسەردا تێپەڕیوە، بەڵام تا ئێستە سەرچاوە و مەرجەعی ڕۆشنبیریین، لێکدانەوەیان بۆ دەکرێ و قەدەرێکی زۆر لە فەلسەفە و مەعریفە و ڕۆشنبیرییەکی جیدییان بەرهەم هێناوە، بۆ نموونە: بۆچوونەکانی (ت. س. ئیلیۆت) لەبارەی شیعری میتافیزیکی و کتێبەکەی (واقعیە بلاڤفاف) ی ڕۆجی گارودی و ئەو ڕەخنانەی سەبارەت بەڕۆمانەکانی (دۆستۆیڤسکی) و (ستاندالا) و دۆنکیشۆت- ی (سێرڤانتیس) نووسراون، خوێنەر کاتێک ئەو نووسینانە دەخوێنێتەوە بابەتی تازەی لەکن گەڵاڵە دەبێ، یاخۆ ئەو کتێبە شیکاریی و ڕەخنەییانەی بۆ شیعرەکانی (جەلالەدینی ڕۆمی) کراون، ئەوانە هەموویان دەربڕی ئەوانەن کە ڕەخنەگر دەتوانێ لەسەر دەقە زیندووەکاندا، دەقێکی زیندووی ڕەخنەیی دروست بکا، ئافەتی ڕەخنەی کوردی لەمەڕ ئەدەبیات پەخشان نووسینە، کە دەبن بە جۆرێک لە سادەگۆیی بێ بنەما و مردوو، هاوکات هیچ ئیزافەیەک ناکەنە سەر کولتووری نەتەوەیی کە کاریگەریەتیی خۆیان هەبێ، بۆیە لەلای ئێمەدا هەست بە پرۆسیسێکی ڕەخنەییی کاریگەر ناکرێ، ڕاستە هەندێک جار و هەندێک نووسەر ئەو هێزانەیان هەیە کە دەقێکی ڕەخنەیی جوان و هاوچەرخ فڕێ بدەن و مایەی دڵخۆشیی بن، بەڵام کە من، ئیدی لە نێو ژاوەژاوی ڕەخنە بێسەر و بەرەکاندا ون دەبن. لەڕاستیدا، دەبێ ڕەخنە هێزێکی کاریگەر بۆ خۆی دروست بکا و لە ژێرەوە هەموو خاوەن دەقەکان بخاتە دڵەڕاوکێی کەشف کردنیان، هەر لەبەر نەبوونی ڕەخنەی بەهێزیشە لەسەر دەق، شانی ئەدەبی کوردی شکاوە. ئەوەی تۆ دەتەوێ من باسی بکەم مەسەلەی زمانە کە زۆر لە دەقە ڕەخنەییەکان تەئکیدی لەسەر دەکەنەوە، واتە: کاتێک ڕەخنەگرێک دێتە سەر باسی ڕۆمانێکی گەورە، لە جیاتی ئەوەی هەوڵی ئەوە بدا کەشفەکانی خۆی بە خوێنەر بناسێنێ، بەڵکو هەوڵ دەدا هەڵە زمانییەکانی ڕۆمانەکە و نووسەری ڕۆمانەکە بە خوێنەر بناسێنێ، ئەم جۆرە ڕەخنەیە مەبەستی دەق نییە، بە قەدەر ئەوەی کە مەبەستی دیلکردنی نووسەرەکەیە، لە هەمانکاتیشدا هەوڵی کوشتنی ئەو نووسەرانەن لە دیدی خوێنەراندا. ناکرێ چەند هەڵەیەکی زمانەوانی و چەند شێوازێک لە بونیادی ڕستە بکەین بە پێوەری ئەوەی کە دەقەکە مردووە، ڕاستە داهێنان لەسەر کەرەستەکانی بونیادی زمان دەوستێ و زمان زۆر گرنگە لە دەقدا، بەڵام ئەوە ناگرێتەوە کە ئێمە باس لە هەڵەی ڕێزمانی بکەین و دەقەکە زەربی سفر بکەین. کەواتە: ڕەخنەگر دەبێ بچێتە نێو بابەتە گرنگەکانی زمانی دەق، هەر لە سینتاکس و شوفرە و دەلالەتەکانەوە بگرە تا دەگاتە نێو تەقینەوە گەورەکانی ئەو زمانە، چونکە زانستی زمان کار لەنێو پەیوەندییەکان دەکا و باس لە سیستەمەکانی زمان دەکا، ئەوەندە بەسەر هەڵەکانەوە ناوەستێ. نووسەر و داهێنەری زۆر گەورە هەن کە زمانێکی باویان

هەبووە و تا ڕادەیەکیش بێبەش نەبوون لە هەڵەی ڕێنووس، بەڵام لە هەمانکاتدا دەقەکانیان گەلەک گەورەن.

پیشەی ڕەخنەگر ئەوە نییە ببێتە مامۆستای ڕێزمانی دەقەکە، بەڵکو پیشەی ئەو کارکردنە لە نێو مانا دیار و شاراوەکانی دەق و کەشفکردنی جیهانبینیی خاوەن دەق کە بۆ خوێنەر بە دەری بخا ئەو دەقە تا چەند لەنێو ئاسۆیەکی هیومانیزمیی ماناداردا مەلە دەکا و هەڵگری چ بنەما و فەلسەفە و ڕۆشنبیرییەکە. ئایا هەبوونی هەزار هەڵەی زمانەوانی چ لە (دۆنکیشۆت) یاخود (برایانی کارامازۆف) و (جەنگ و ئاشتی) و (کۆمێدیای خواوەندی) ی دانتی کەم دەکاتەوە کە خودی دانتی بە زمانێکی لۆکاڵی نووسیویەتی؟ ڕەخنەگر دەبێ ئەو حەقیقەتەی لەبەر چاو بێ کە داهێنان حاڵەتێکی جنونی و منداڵانەیە، هەڵچوونی داهێنەرە کە هەموو شتەکان تێکەڵاو بەقوڕی جوانی دەکا و پەیکەری نوور دروست دەکا، بۆیە دەبێ کەڵکەڵەی ئەوەی لە زەیندا بێ کە چۆن ئەو دەقە ڕاڤە بکا کە دەخوازێ کاری لەسەر بکا.

تۆ کە دەقێکی وەکو (هاملێت)ی شێکسپیر دەکەی بە بابەتی ڕەخنەییی خۆت، دەبێ ئاگادار بی لە مێژووی سەرهەڵدانی دانیمارکی و بزانی هاملێت لە نێو چ دەروونێکی خنکاوی تراديسیۆنی ئەو سەردەماندا نووسراوە، تا بتوانی پەی بەنهێنیی دەقەکە ببەی. لە نێو ڕەخنەدا، ڕەخنەگر نابێ ئەوەی بەسەردا بسەپێنرێ کە ئەڵتەرناتیڤی ئارگیومێنتیی هەبێ، دەکرێ ئەمە لە بابەتێکی زانستیدا حیسابی بۆ بکرێ، چونکە هەندێک جار گوتاری ڕەخنەیی هەموو ئارگیومێنتەکان ورد و خاش دەکا و کەشفی پووچیی ئەوان دەکا. سنوور لە بەردەم ڕەخنەگردا ڕەهایە تا دەگاتە قووڵاییی ئاسمان، بابەتی هەیە و دەتوانێ کاریان لەسەر بکا، هەموو ئەو لەمپەر و بەربەستانەش بەشێکن لە بۆچوون کە ڕەخنەگر پابەند دەکەن و لە نێو جغزێکی بچووکدا زیندانیی دەکەن کە ڕەخنەی هاوچەرخ ئەمە ڕەت دەکاتەوە.

*** لە ئەمڕۆدا شیعرییەت و قسەی ئاسایی تێکچرژانێکی ریشەییان بەخۆوە گرتووە، ئەگەرچی ئەم جۆرەی دەقنووسین لە ئەورووپادا ئەزموونکراوە، بەڵام شاعیرانی ئێمەیش سوودیان لێی وەرگرتووە – ئەمە لەم دەقگەلانەی دوایی تۆیشدا دەرکەوتووە –، ئەم تێکەڵاوبوون و سوود وەرگرتنە تا چ ئاستێک لە خزمەتی ئەدەبی کوردیدا بووە؟**

- کە بچینە نێو شیعر، ئیدی زەمەنی کپی تەواو دەبێ و ژاوە ژاو دەست پێ دەکا، ئەوەی خەریکی شیعر بێ دەستبەرداری ژیانێکی ئاسوودە و ڕۆحێکی حەساوە دەبێ، ئاسوودەیی و

ڕۆحێکی حەساوە لە نێو ماڵی شیعردا جێگەیان نابێتەوە، چونکە شیعر خوای پرسیارەکانە، ئەو پرسیارانەی کە هەرگیز وەڵامیان نییە، بەڵام شیعر بێهوودە وەڵامی وەهمی ئەوان دەداتەوە، کە هەتا وەڵامدانەوەکانیشی بریتین لە جۆرە پرسیارگەلێکی دیکە. شیعر کۆژێتۆی پرسیارە یەک لەنێو یەکەکانە، قەبارەیەکی گەورەی هەیە لە دنیای وەهمدا، بەڵام وەهمێکی جوان، جوانییەک جیاواز لە جوانییەکانی دیکە، وەک ئەوەی (تۆماس مان) لە (مەرگ لە ڤینسیا) و (وایتمان) لە (چڵەگیا) و (ئیلیوت) لە (خنکان لە ئاودا) دا بەدوایدا دەگەڕان، نموونەمان زۆرن سەبارەت بەو وەهمە جوانانەی کۆمەڵێک ڕۆحی کۆمەڵێک گەڕیدە باسیان کردوون، لە ئەدەبی کوردیشدا زۆرن، بۆ نموونە (شێرکۆ بێکەس) لە (دەربەندی پەپولە) دا گەورەترین وەهمی جوانی خوڵقاندووە، لەو پرسیارە قووڵانەی لە خۆی دەکات، سەبارەت بەو کچەی لە بارەکەدا لە بارەی باوکییەوە کردبوونی، شێرکۆ لە ڕامانی خۆیدا، خودی خۆی دادەڕێژێتەوە، سەبارەت بەهەمان پرسیار، لە بارەی کچی خۆی، پرسیارێکە کتێبێک هەڵدەگرێ، هەروەها سەبارەت بەپرسیارەکانی (دڵشاد عەبدوڵلا) لە دیوانی (شەوی دووەم) دا، لەنێو ڕەحمی سروشتێکی جووڵەبەخشدا پرسیارەکانی دڵشاد دەچنە نێو پێستی ڕامانە قووڵەکان، بە ڕادەیەک قسە لەگەڵ بەرد دەکەن و هەڵوژە دەدوێنن، گەلەک نموونەی دیکەشمان هەن کە شایانی ئەوەن ڕەخنەگرەکان بۆیان بچن. بەم جۆرە من بە درێژاییی چەندین ساڵە خەون بەوەهم و پرسیار دەچنمەوە، جوانییەک نەماوە وەهمێکی لێ دروست نەکەم، بەڵام کەی شاعیر لە بەرانبەر قووڵاییی کەوندا دەتوانێت پەی بە جوانی ببات، بۆیە شیعر عومری دەوێ و داوای فەنابوونی خۆتت لێ دەکات، منیش قبووڵم کردووە، بۆیە شیعر لە دەرەوەی تایبەتمەندییەکان دەژێت، ئەشقییایەکی عەجیبە، ناتوانێت لە نێو تاقە مێرگێکدا بژیێت، ناتوانێت لە ئاوێک بخواتەوە، بۆیە شاعیری ڕاستەقینە هەمیشە تایبەتمەندییەکان پەرش و بڵاو دەکات و لە یەک کاتدا لە نێو هەزاران دێڕی دژ بە یەکتریی دەژێت و زەینی خۆی تژی هەرا دەکات، هەرایەک تا ئەبەد مەستانە.

لە مەزامیرەکانی داوددا، مەغزایەک هەیە، ئەنگیزەیەک هەیە بۆ مردن، بەڵام بەوردی بۆی بچین هەموو ئەنگیزەکانی مردن بۆ بەتاڵکردنی چنگی مەرگە، بەوەی: ئاو لەبەرانبەریدا بوەستێت.

من وەکو خۆم، تا ئێستا نەمتوانیوە بڵێم: بۆچی شیعر دەنووسم؟، هاوکات نەمخوێندووەتەوە کەسێک گوتبێتی بۆ شیعر دەنووسم، ئەگەر هەشبووبێ ڕازیی نەکردووم، شیعر وەکو ئەو ئاوە وایە کە لە هەندێک کەلێنی بەردیندا دێتە خوارەوە، سەرچاوەکەشی دیار نییە. دەکرێ تا ڕادەی مەرگ شیعر هەڵگری گەمە جوانەکانی منداڵی بێت، هەڵگری کۆمەڵێک هەوڵ بێت بۆ گەڕانەوە بۆ نێو سەرەتایەک کە هێشتا وجود و سیما و ڕوخساری دیار نەبووبێ، نووسینی شیعر تەنیا ورد

و خاشکردنی بەرائەتە. وەک گوتم: شیعر مەبەستێک نییە دایبرێژین، کە کەوتە سەر کاغەز هولامییەتێک دەخولقێنێ، بەرەو منداڵیت دەباتەوە، بەڵام تۆ لە بازاڕەکانی گەورەییدا ڕۆحی خۆت بەسەر باخچەکانەوە دەبینیت، چەشنی سێو سوور دەچێتەوە، بۆشاییەکی گەورە دەکەوێتە میانی شیعر و منداڵێتیی، جەستە و ڕۆح. شیعر لە نێو هەمان ئەو بۆشاییەدا جوانی دەخولقێنێ. (ئیلیەت) لە کتێبی (سوودی شیعر و سوودی ڕەخنە)دا شیعر نانووسێت، بەڵام تەواو وەڵامی سەرساميیەکانی دەداتەوە، هێشتاش جێگەی گومانە وەڵام بێت. شاعیربوون دڵەڕاوکێ و نیگەرانی لەگەڵ خۆی هەڵدەگرێ و هەرگیز لێیان جودا نابێتەوە، بەڵام هەرگیز ئاوڕیشیان لێ ناداتەوە، ئەمەش سەیرە، وەکو ئەوەیە کە باس لە دڵەڕاوکێ بکات، بەڵام تەماشای نێوەڕۆکی دڵەڕاوکێیەکانی خۆی دەکات، چونکە شاعیر ئەگەر بزانێت دڵەڕاوکێ چییە، پێویست بەوە ناکات بینووسێتەوە، جوانیی شیعر لە نادیاریی سیماکانیەوەیە، لە بێ سەرچاوەییەوەیە، لەمەدا کە هەموو ستایلەکانی ئەدەب یەکێکن، بۆ نموونە کە (گابرێل گاریسیا مارکیز) ڕۆمانی (سەد ساڵ تەنیایی) ی نووسی، بەسەرە قەڵەمێکی بچووک دەستی پێ کرد کە نەیزانی ئەم سەرە قەڵەمە چ هەرایەکی نایەوە، لە نێو ڕۆمانەکەیدا (سلیونە) لە (شارە نادیارەکانی) دا وەهمگەلێکی کەسێکی دەنووسییەوە، پاشان دەرکەوت هەموو ئەو وەهمانەی لە نێویاندا قووڵ بووەتەوە، هی خودی خۆی بوون. (پاپلۆ نیرۆدا) شیعری دەنووسی، بەڵام شیعرەکانی خاڵی بوون لە وەهم و دڵەڕاوکێ، (سەعدی یوسف) شیعر دەنووسێ، بەڵام شیعری خاڵییە لە وەهم، هەروەها (عەبدوڵڵا پەشێو) یش شیعر دەنووسێ، بەڵام دیسان شیعری ئەویش خاڵییە لە وەهم. ئەمان بەجۆرە گوتارێکی دیکە لە شیعر نزیکت دەکەنەوە، لەگەڵ گوتاری ڕەخنەدا دیوارێکی تەنکیان لە میانە، لە بەرداشی کۆتاییدا وەهم و بەرائەتی منداڵی یەکێکن، واتە: دوو دەستە خوشکی خونچەی نەکراوەی شیعرن.

کە گوتمان شیعر یانی خۆداماڵین لە هەموو شرۆشیتاڵی واقیع، دەربازبوون لە شووشەی واقیع، ورد و خاشکردنی واقیع، واتە: هەڵی خولقاندنی دەقێکی ئیبداعیی ڕەخساوە. لای ئێمە تەوژمی سەلەفیی گوتاری ڕەخنە لەوەدایە لە ناواقیع بژی و لای ئەوان پیرۆزە، هیچ واقیعێکی شیعر پیرۆز نییە، هەموو واقیعەتێکی شیعری، زیندانێکی گەورەیە، بۆ هەموو ئەو موفرەداتانەی شیعری نایاب دەخولقێنن. دواکەوتنی شاکاری گەورە لە شیعری کوردیدا لەسەر ئەوە هات کە چارەگە سەدەیەک شیعری واقیعی نووسرایەوە و پێمان وابوو بەو دروشمانە دەتوانین نەوەیەک ڕزگار بکەین، بەڵام دەبوایە بیر لەوە بکەینەوە کە جوانترین ڕزگارکاری نەوە، ئەو شیعرەیە کەوا لە نێو نەقاوەتی وشەدا ئاسۆکان ڕوون بکاتەوە، ئاستی داهێنان بەدەر بخات، هەر کاتێک

توانیمان لە پرۆسێسی داهێناندا لەمپەری واقیعەکان ببەزێنین، سنووری داهێنان بە دیار دەخەین و هەمان ئەو نیرڤانایەی تۆ باسی دەکەیت کە من بە (الصفاء المطلق) تێی دەگەم، دروست دەبێت. واقیع، ژاوەژاوێکی گەورەیە، مرۆڤایەتیی خەبات دەکات لەو ژاوە ژاوە ڕزگاری بێت، چۆن دەبێت ئێمە لە نێو شیعردا مردن زیندوو بکەینەوە؟. نیرڤانا خەسڵەتی سۆفیگەرانەیە، بۆیە لە واقیع ڕایان دەکرد و دەچوونە نێو خەڵوەتەوە، بەمەبەستی گەیشتن بەخوا کە هێمنییەکی ڕۆحییان پێ ببەخشێ.

*** شیعری ئێستە، بەشێوەیەکی بەرفرەوان رووی لە خەمە بچووکە خودییەکان- شاعیر، کردووە، بەپێچەوانەی شیعری پێشوو- مەبەستم ئەزموونی شاعیرانی پێش ئێوەیە- کە گرینگییان دەدا بە خەمە جڤاتی/ کۆ-کان، ئەم گۆڕانکارییەی کە ئێستە لە بوونیادی دەقە (هاوچەرخ)ەکانەوە هەستی پێ دەکردرێت، تا چەند خزمەت بە دەقی ئیبداعی دەکات؟**

- هەر کەسێک بزانێ نهێنیی دەقی زیندوو لە چیدایە، هەرگیز ناکەوێتە سەر شیعر نووسین، وەک گوتم: شیعر بەوە مرۆڤ دەهەژێنێ و تا دوا ساتەکانی ژیان خەریکی دەکات کە ناتوانێ نهێنییەکانی بدۆزێتەوە، شیعر تەلسمێکە کە کردتەوە، چەمکەکانی بەتاڵ دەبن، (نالی) دەزانێ هەوری ئاسمان چییە، پەیوەندیی نێوان هەور و خەمناکی چییە، کە هاتووە کەشفی ئەمانە بکات، بەڵام جۆرێک تەجەلییات دەبەخشێ و دەیانکاتە شتێکی دیکە، وەختێک کە دەڵێ:

(ئاسمان هەورین دەبێ، ئێمەش بە غەمگینی دەڵێین:

ئەی خودا چ بکەین لە نێو ئەم کاولەی کەس نەماو؟)

ئەم دوو دێرە پرسیارێکی ئەزەلیی ئینسانێکە لە هەور و ئاسمان و غەمگینیی.

کولتووری نەتەوایەتی هەڵگری بابەتگەلێکی زۆرە هەر لە خو و ڕەوشتی تاک تا دەگات بە دوا بەرهەمەکانی زانستی و سۆسیۆلۆژی و مێژوویی، هەموو ئەو شتانە پێیان دەگوترێت (کولتووری نەتەوە). شیعر بە چاک و خراپیەوە دەبێت بە بەشێک لە کولتووری نەتەوە، لە نێو کولتووردا هەموو بەرهەمەکان یەکسانن، پێوەری چاک و خراپییان، ڕۆڵی کاریگەرییان، بەرزی و نزمییان، دەچنە نێو گوتاری ڕەخنە، کە ئەوەش بەشێکی کولتووری نەتەوەیە، ناتوانین "ئەرستۆفانیس" لە نێو کولتووری گرێکدا جودا بکەینەوە لە "سۆفۆکلیس"، هاوکات ناتوانین لە نێو کولتووری نەتەوەی کوردیدا "حەریق" جودا بکەینەوە لە "جەزیری"، ئەمانە هەموویان کولتووری نەتەوەن، دەستنیشانکردنی شوێن و پایەی ئەمانە ئەرکی گوتاری ڕەخنەیە، مەبەستم ئەوەیە لە نێو

کەوانەی کولتووری نەتەوەییدا شوێنێک لە شوێنێکی دی بەرزتر نییە، هەموویان پێکهاتەی کولتوورن، بەڵام جودا بەندکردنی ئەمە ئەرکێکی دیکەی بەشێکی دیکەی کولتووره، بۆیە، شیعر بەتەنیا کولتووری نەتەوە دروست ناکات، بەڵکو هەموو بابەتەکانی دیکە بەیەکەوە کولتوور دروست دەکەن.

هەڵسەنگاندنی بەرهەمی نەتەوەیەک، وەک ئەوە وایە باس لە دەریا بکەیت کە بەهەزاران هەزار ڕووبار و جۆگەلەی لێ بووەتەوە، بۆیە تەقیمکردنی بەرهەمی نەوەیەک کارێکی ئاسان نییە، چونکە لە پشتی خۆیانەوە کۆمەڵێک هۆکار و دەرەنجامیان هەڵگرتووە، بە کۆمەڵێک داوی مێژوویی دووراونەتەوە، بەکۆمەڵێک تەقەڵی سیاسیی تان و پۆ بوون، دێرەکانیان هەڵگری ترس و دڵەڕاوکێ بوون، فۆرمەکانیان لە دایکبووی ناچاری بوون، بەگشتی، شیعری نەوەی من، شیعری دوای شکستێکی ڕۆحیی گەورە بوو، کە هەموو بنەماکانی ژیانی ورد و خاش کردبوو. ناکرێ نەوەیەک هەبووبێ شتێکی بۆ پێش خۆی نەکردبێ، بۆیە هەموو کاتێک من پێم وایە هەموو نەوەیەکی تازە داهێنانێکی زیادەی هەبووە لە نەوەی پێش خۆی چ لە ڕووی تێڕامان و چ لە ڕووی فۆرمەوە، چونکە ئیقاعی ژیان دەگۆڕێ کە نەوەیەک دەڕوا و نەوەیەکی دیکە دێتە پێشەوە.

سەبارەت بەم باسە دەبێت جیاوازی بکەین لە میانی قۆناغی شیعر و ڕەوتی ڕەخنەدا، بەرهەمی شیعری نابێت بە سەرچاوەیەک بۆ ئەوەی هەمیشە بگەڕێیتەوە سەری و سوودی لێ وەربگریت، تەنیا بۆ خوێندنەوە و چێژ لێ وەرگرتنە، بەڵام دەکرێت مرۆڤ بگەڕێتەوە سەر تەنزیری ڕەخنەیی و سوود لە لێکدانەوەکانی وەربگرێت، بەداخەوە، ئێمەی کورد بەرهەمێکی ئەوتۆی گوتاری ڕەخنەیی- شیعرمان دەست ناکەوێت لەنێو کولتووری خۆماندا تا وەکو سەرچاوەیەک بۆی بگەڕێینەوە و لەگەڵ ئێستەی گوتارەکاندا لێکی بدەینەوە و بەراوردیان بکەین و بایەخیان پێ بدەین، ئەمەیان دەگمەنە، بەڵام من خۆم، نەک گەلەک جار، بەڵکو هەمیشە دەگەڕێمەوە سەر بەرهەمە شیعرییە کلاسیکییەکان و دەیانخوێنمەوە.

ڕەنگە لە نێو داوە دوورەکانی زەیندا کاریگەرییان بمێنێ و بێ ئیرادە تێکەڵ بەبەرهەمی شیعری تازەی خۆمیان بکەم، بەڵام سەرچاوە نین.

شیعر نیشتمانێکی تایبەتی شاعیرە، زۆر شاعیری بێ نیشتمان لە نێو نیشتمانی تایبەتی شیعری خۆیاندا ژیان و مردن، بەڵام هەمیشە نیشتمانی ڕاستەقینەی شاعیر خاکەکەیەتی کە بۆن و بەرامەی دەچێتەوە نێو ڕەگی شیعرەکانیەوە، هەموو شیعرەکانیشی گۆرانی بۆ نیشتمان دەچڕن، بەڵام بەشێواز و نێوەرۆکی جۆراو جۆر، من کە بەسەر تەونی بەرێکەوە ڕامانێک بۆ

جوانی دەچنم، نیشتمانی خۆم دەدوێنم، کە باس لە وەرگەڕانی ڕۆحی مرۆڤێک دەکەم، گوزارشت لە باخێکی نیشتمان دەکەم، هەر خۆی چنینەوەی داهێنان و پێشکێشکردنی شاکارێکی شیعرییە، جا بەسەر لێواری نەرسۆسییەتیش بێت هەر گەورەترین ڕۆحی نیشتمانییە. (لۆرانس) کە (ژنانی عاشق) دەنووسێت، پێوەندیی بە گۆرانی گوتن نییە بەنیشتمان، بەڵام گەورەترین نیشتمانپەروەریتیی مومارەسە کردووە، بەوەی، ئەو داهێنانە گەورەیەی داوەتە وڵاتی خۆی، هەروەها (دانتی) لە شاکارەکانی خۆیدا، کازانزاکی (زۆربا) ی نووسی، بەڵام نیشتمانی خۆی زیندوو ڕاگرت بەو بەرهەمە، نیشتمانپەروەری شاعیران و ئەدیبان لەوەدایە شاگاری گەورە گەورە بۆ نەتەوەکان جێ بهێڵن، مەبەستم ئەوەیە بڵێم: داهێنان کارێکە بۆ سەرجەم مرۆڤایەتی، تایبەت نییە بە جوگرافیایەکی دەستنیشان کراوە وە، کەواتە: ناکرێ بڵێین ئەرکی زمان لە شیعردا چییە، چونکە شیعر واتە زمان، زمان لە شیعر دابڕێ شتێک نامێنێتەوە وەکو شیعر خۆی بنوێنێت.

پێم وایە، هەندێک جار بەزمانێکی سادە شاکارێکی گەورەی شیعری دروست دەبێت، هەندێک جاریش بەزمانێکی قورس و تۆکمە جۆرە شاکارێکی دیکەی شیعر خەڵق دەبێت، زمانی (سەعدوڵڵا پەرۆش) و (لەتیف هەڵمەت) و (عەبدوڵڵا پەشێو) زمانی سادەن، بەڵام شیعری نایابیان خوڵقاند، هەروەها زمانی (شێرکۆ بێکەس) و (ڕەفیق سابیر) و (ئەنوەر قادر محەمەد) زمانگەلێکی قورسن، بەڵام بەرهەمگەلی نایابیشیان خوڵقاندووە. زمان بۆ شیعر و خوڵقاندنی کاریگەریی چ سادە و چ قورس وەستایی و کارامەیی دەوێت، زمان پێویستی بە شێلانێکی عەجیب هەیە لە نێو شیعردا، واتە: گەمەکردن بە زمان، دروستکردنی مانا قووڵەکان بە وشە، ئەتککردنی کاریگەریەتیی لە ڕێگەی موفرداتەوە، پێویستیی بە ئەشق و ڕۆشنبیرییەکی فرە لایەن هەیە.

*** ئەو ڕێگەیانە کامانەن کەوا دەبن بە پردی پەیوەندیی قووڵی نێوان (نووسەر و وەرگر بۆ ئەوەی سیحرێکی ئاگاییانە بچەسپێنین لە فیکری خوێنەردا تا تێکەڵبوون و هاوەستییەکی ڕەگئاژۆیی بخوڵقێنین، ئەو خاڵە سەرەکییانە چین کە لە وەها کاتێکدا کۆمەکمان پێ دەبەخشن و لە ماهیەتی شیعر نزیکمان دەکەنەوە؟**

- پێم باشە بڵێم: شیعر لە ئەمڕۆدا زیاتر ڕۆچوونە نێو مانا گرنگەکانە، ئەو مانایانەی کە خۆیان لە شوێنە قایمەکان حەشار داوە، ئەو مانایانەی هەموو کەسێک پەییان پێ نابات، واتە: شیعر دەبێت شۆڕ ببێتەوە بۆ نێو ئەو کەلێن و شەقارانەی کە کۆدی مانا بەرزەکانیان تێدا ون بووە، ئەمڕۆ شیعر ئەگەر وێڵی واتە نهێنییەکان و واتە دامەزرێنەرەکان نەبێت هەرگیز ناتوانێت

لەنێو دنیای پڕ لە پێشکەوتنی تەکنەلۆژیادا هاوشان لەگەڵ داهێنانەکانیدا بژیێت، بۆیە شیعر لە ڕۆژی ئەمڕۆدا جیاوازە لەگەڵ شیعری ڕابردوو، شاعیرانی ئەمڕۆ ڕێگە بەخۆیان نادەن هەموو شتێک کە هاتە پێش قەڵەمیان بینووسنەوە، بەڵکو ئەو شتانە دەنووسنەوە کە هەندێک جار قەڵەم دەشکێنن. زەمەنی ئەوە بەسەرچوو لە نێو ئایدیای شیعردا یاری بە قژ و چاو بکەیت، بەڵکو زەمەنی ئەوە هاتووە تۆ قژێکی جوانتر دروست بکەیت، پەیکەرێ دابتاشی و ڕۆحی وەبەر بێنی، ئەمڕۆ شیعر دەچێتە نێو هاوکێشە فەلسەفییەکان، بەڵام فەلسەفە نانووسێتەوە، ڕەنگە فەیلەسوفەکان بۆ نووسینی فەلسەفەی خۆیان سوود وەربگرن لەو جۆرە شیعرانەی کە من گوزارشتیان لێ دەکەم و لە بارەیانەوە دەدوێم، بەڵام شیعر ناتوانێت فەلسەفە بکات بە سەرچاوە بۆ خۆی، چونکە شیعر لە دەرەوەی دیوارەکانی فەلسەفە و حەقیقەتە فەرز کراوەکاندا دەوەستێ و مانایەک بۆ ژیان و بوون دروست دەکات. هەموو ژانرەکانی فەلسەفە لە پێناو ئیقناعکردنی بەرانبەردا کار دەکەن، بەڵام شیعر لە پێناو دروستکردنی واهیمەیەک کار دەکات کە مانایەک بدات بە ژیان، هاوکاتیش مرۆڤ لە هەڵدێرەکانی پرسیاری ترسناک ڕزگار بکات. شیعری ئەمڕۆ هۆیەکی گرینگە بۆ ئەوەی مرۆڤ لە ڕاڕەوەکانی بێهوودەیی و نائومێدی لەم سەر زەوییە نەجات بدات و بتوانێت بە سورای پشتی گەلایەک گەورەترین حووتی وەڕسی و بێزاری ڕاو بکات. ئەگەر ڕابردووی شیعری کوردی هەتا ئێستەش لەبەر پەنجەرەوە تەماشای مانگی دەکرد و ڕایدەکێشایە سەر زەوی، ئێستە شیعر لەسەر زەوییەوە ڕەگ و ڕیشەی مانگێکی جوان دروست دەکات، مانگێک بەهەزاران پارچەی مانا خۆی شووشتبێ، بەکورتی: شیعر دەبێت پارسەنگی مانەوە بێ و جەدوایێک بۆ ڕۆژانەمان دروست بکات و نەهێڵێت بخنکێین.

ئەوە دیاردەی هەموو چاخەکانە کە خوێندنەوە لە بڕگەیەک لە بڕگەکانی مێژوودا کز دەبێت، مێژوو هەمیشە هەڵگری خاڵە پۆزەتیڤەکان نییە، چونکە تژی خۆکاری جودا جودایە. خوێندنەوە کارێکی دژوارە بۆ ئەوانەی دەزانن بخوێننەوە، خوێنەر دەبێت خوێندنەوەیەکی قووڵ و بڕشت ئامێزی هەبێت و دیقەتدار بێت بۆ سەرجەم بابەتەکانی داهێنان و کەرەستەکانی گواستنەوەی چەمکەکان بۆ نێو هزر و زەین و تێڕامان، خوێندنەوە پرۆسێسێکی مەعریفیی گەورەیە و دەستووری دژواری خۆی هەیە، من لە شوێنی تردا باسم کردووە. خوێندنەوە، وەک ئەوەی من باسی دەکەم، بریتی نییە لە کردنەوەی کتێب و بەس، بەڵکو بریتییە لە وەرگرتن و گەمەی واتەکان، پەیبردن بە هەزمکردنی چەمکەکان و ئاشکراکردنی کۆدەکانیان، بێ ئەو هاوکێشەیە خوێندنەوە دەبێت بەرەوتی نێو پۆلەکان، لەم ڕووەوە تەماشای خوێندنەوەکانی (ئەدۆنیس) بکە بۆ کولتووری ئەدەبی و شیعری عەرەب لە "الثابت والمتحول" دا، هەروەها خوێندنەوەکانی (ئیدوارد

سەعید) بۆ کاری ڕۆژهەڵاتناسی و خوێندنەوەی "صادق جلال" بۆ کولتووری ئاینی و خوێندنەوەی (ت. س. ئەلیوت) بۆ ڕەخنەی میتافزیکی.

که دەڵێم: شیعر پارسەنگی ژیانە، من بۆ ئەوانە قسە دەکەم کەوا لەو نێوەندەدا ژیان بەسەر دەبەن، شاعیر، لە پشت نووسینی شیعرەکانی خۆیەوە، هیچ هیوایەکی دیکەی نییە، جگە لەوەی کە ببێت بە سەلوا بۆ ڕۆحی خۆی، ببێت بەوەڵام بۆ ئەو پرسیارانەی کەوا لە نێو ڕۆحیدا سەر هەڵدەدەن. شاعیر، هەمیشە لە گێژاوێک دەژییت کە خودی کتێب و قەڵەم و نووسین بۆیان دروست کردووە. خۆ ئەگەر شاعیر خۆی نەچووبایە نێو ئەم جۆرە ژیانەوە، ئەوا ئەویش وەکو ئەوانی دیکە دەژیا، خولیایەکی نەدەبوو بۆ پرسیارکردن. هەمیشە قەڵەم و کتێب مرۆڤ دەخەنە داوی گیرۆدەیی و بیرکرنەوە، وا لە مرۆڤی شاعیر دەکەن کە هەمیشە بە دوای ئەڵتەرناتیڤێکی باشتری ژیانی فیکرییدا بگەڕێت، وای لێ دەکەن شۆڕ ببێتەوە بۆ نێو قووڵاییەکانی بیرکردنەوە، بە کورتی: کتێب لە ئەنجامدا وا لە شاعیر دەکات کە مرۆڤێکی دیکە بێت، گیانێکی جیاواز بێت، بەدیدێکی دیکەی جیاواز لە دەوروبەری، تەماشای دیاردەکانی ژیانی ڕۆحی بکات. بەم جۆرە شیعر بۆ شاعیر پارسەنگێکی بەهێزی ژیانە.

شیعری ڕاستەقینە، شیعرێک کە بە هەڵکفانی خوێن دەنووسرێت، چارەنووسی شاعیر دەگۆڕێت و لە تەواوی مرۆڤەکانی سەر زەویی جودا دەکاتەوە

ئەگەر بە وردی تەماشای ئەو شاعیرە گەورانەی بواری سۆفیگەرێتیی بکەین، بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە شیعر چۆن پارسەنگێکی ژیانی ئەوان بووە، هەندێک جار بوێری شیعری ئەوانی ڕاپێچ داوە کە خاک و نیشتمانی خۆیان جێ بهێڵن و لە نێو دەقی شیعرەکانیاندا خاک و زێدی خۆیان دروست بکەن، یاخۆ، هەندێک جار شیعر وای لێ کردوون خاک و نیشتمانی خۆیان لە نێو شەهادەتدا، لە پێناو دەقێکی شیعریی جاویداندا، دروست بکەن، لێرەوەیە من دەڵێم: شیعری ڕاستەقینە، شیعرێک

شیعر کۆژیتۆی پرسیارە یەک لەنێو یەکەکانە، قەبارەیەکی گەورەی هەیە لە دنیای وەهمدا

که به هەڵکفانی خوێن دەنووسرێت، چارەنووسی شاعیر دەگۆڕێت و لە تەواوی مرۆڤەکانی سەر زەویی جودا دەکاتەوە و ڕووەو پاکییەکی جاویدان و عەشقێکی ئەبەدیی دەبات، تا وەهای لێ دەکات لە ترۆپکی سۆزدا بوونی جەستەیی نامێنێ و دەکەوێتە نێو حاڵەتێکی هولامی و بەرجەستە نابێت.

لە کاتی خوێندنەوەکانی خۆمدا، جیاوازی ناکەم لە بەرهەمەکاندا، هەموو ئەو بەرهەمانەی کە لە یەکەم دێرەوە ڕام دەکێشن تا دوا بڕستی خۆم لە گەڵیان دەبم، هەندێک بەرهەم بەڕادەیەک سەرسامم دەکەن حەیفە دیقەتی خۆمیان پێ نەبەخشم، هەندێک بەرهەمیش هەر لە یەکەم دێرەوە پێم دەڵێن: ئێمە خۆراکی ڕۆحی تۆ نین. لە بیرم دێت کەوا یەکەم جار شیعری (بۆدلێر) م خوێندەوە، زۆر کاری لێ نەکردم، ئەو کاتەی کە خوێندمەوە هێندە نەچووبوومە نێو دنیای ئەو شاعیرە نێودارانەوە، بەڵام دواجار کە گەڕامەوە سەر شیعرەکانی (بۆدلێر)، تێ گەیشتم: گەورەترین شاعیرێکە کەوا لە نێو ئافەتێکی دەروونیی دژواردا کاری کردووە، شاعیرێک بوو ژیانی ڕۆژانە و شیعرەکانی بە ڕادەیەک تێکەڵ بەیەکتری بوو بوون، لەیەکتر جودا ناکرێنەوە، بۆدلێر کە بەشاعیرە نەفرەت لێکراوەکە- نێوزەد کراوە، گوناهێکە مێژووی ڕەخنە لەکەردار دەکات، شاعیرێک هەموو ژیانی بۆ میهرەبانی و سۆز و خۆشەویستی و بینینی بەرانبەر تەرخان کردبێ و دەقەکانی بەو ئاراستەیەدا بردبن، حەیفە نەفرەت لێکراوێک بێت، بەڵام زۆر جار مرۆڤ دەبێت بە قوربانیی بۆچوونەکانی کۆمەڵگە، کەم بووە لە شاعیر گەیشتبن، (بۆدلێر) دەڵێت: (عەبقەرییەت ئەو منداڵێتییەیە کە بەدەستی ئەنقەست زیندووی دەکەینەوە.) ئەو هەمیشە هەوڵی دەدا لە شیعرەکانیدا منداڵ بێت و بەرائەتی منداڵیی بکات بە پێوانە بۆ ژیان.

*** ئێستێتیکا چییە و لە کوێی نووسیندا تێکەڵ بەجواننووسی دەبێ؟**

- ئەدەب یانی ئێستێتیکا، لەوە زیاتر هیچ پێناسەیەک بۆ ئەدەب خاڵی نییە لە کەمکردنەوەی ئەدەب، هەموو دەقێکی ئەدەبیی زیندوو جوانی لێ دەتکێتەوە، واتە: ئێمە ناتوانین جوانی لە ئەدەب جودا بکەینەوە، ئەگەر وەها نەبێت، ئیدی ئەدەب دەبێت بە قسەی ڕۆژانە، ئێستێتیکا هەر بەتەنیا لەوەدا نییە جوانی وەبەر دەقدا بکەیت، لە هەندێک کاتدا ناشیرین پۆشیی جوانترین دەقت بۆ دەرسکێنێ. لای زۆرێک وەها باوە کە ئێستێتیکا یانی جوانی، بەڵام وەها نییە، ڕەنگە لای یەکێک گوڵێکی سیس کاریگەریی زیاتری هەبێت لە گوڵێکی گەش، جۆبارێکی وشک جوانتر بێت لە دیمەنی جۆگەیەکی پڕ لە خورەی ئاو. ئێستێتیکا هەندەسەی ڕۆحە لە دەقدا، تۆ وەرە ڕۆمانی "الحارس فی حقل الشوفان" ی "سالنجر" بخوێنەوە، هیچ جوانییەک لەو ڕۆمانەدا نییە، بەو مانایەی کەوا لە ئێستێتیکا گەیشتووین، نە جوانی تێدایە، نە باسی جوانی دەکات، بەڵام

نووسـەر وەک ئەندازیارێک هێندە تۆکمـە ئەو ڕۆمـانەی دارِشـتـووە، هێندە جـوان پەیەوەندییـەکـان یەکالا دەکات، هێندە جوان سیستەمەکانی ئاماژەدار کردەوە، ئیدی خوێنەر هەست بەوە دەکات کەوا لە نێو جوانیی دەقێکدا خەریکە دەخنکێت، یاخود لە ڕۆمانی "میاه الربیع"ی "تۆرگینۆف"دا، ئەی ئەگەر بچینەوە سەر ڕۆمانی "الغرانیق المبکرە"ی ئیتماتۆف، ئەوسا دەزانین ئێستێتیکا ئەو هێزەیە کە ئەدەب بەبێ بوونی ئەو، مەحاڵە جاویدانی بەدەست بهێنێ.

هەردی – ی شاعیر دەڵێ:

(ژیان و ئەرکی ناخۆشی پەپوولەی ئارەزووی کوشتم)

یاخود هێمن دەڵێ:

(هەموو عومری ئەبەد تێیدا نییە خۆشی.. دەمێک مەستی)

ئەمـانە باس لـە جـوانی نـاکـەن، بـەڵام هێـزێکی گـەورە بۆ جـوانی دەخـوڵقـێنن، مـەبەسـتم لەو نموونانە ئەمـەیە: ئێسـتـێتیکا ئەو جوانییـە نییـە کە چەمکەکەی لای ئێمە ناسـراوە, ئێسـتـێتیکا شتێکی دیکەیە، مانایەکی دیکەیە، ڕۆحی ڕێکخستنەوەی شتەکانە، یاخود پەرش و بڵاوکردنەوەی شیعرە بەنێو (با) دا.

*** گـەلەک سـاڵە دەنووسـیت و هـەمـیـشـە تێڕوانینەکانت جیـاوازن، هـاوکـات زمـانێکی تایبەت بەخـۆیشت هـەیە، بەڵام دوا بەدوای ئەم کۆئەزموونە فـرە و کـراوەیە، چۆن بـاس لە بەجـێـهـێـشـتنی "خـودی بـاو– گـشـتی باو" و "بـوونی خـود" و ئـەفـرانـدن و لەحـزەی خوڵقاندنی دەقێکی جیاواز دەکەیت؟**

ـ هەمیشە تاک و گرووپی "باو" دەکەونە پەڕاوێزەوە. بەردەوامبوون و مـەلەکردن لە نـێو "باو" دا هیچ ئیزافەیەک ناکاتە سـەر بەرهـەمی شاعیر، بۆیە شاعیـر دەبێت هـەمیشە ڕاست بڕوات و ئاوڕ نەداتەوە، بەڵام هـەندێک جار ئەو ڕاست ڕۆیشتن و ئـاوڕ نەدانەوەیە، هـەندێک گـەوهـەری شیـعـریی جوانمان لەکیس دەدات، بـۆیە دەبێت زۆر بە وردی بەردەوامی بەو سـەفەرە بدەین. خودی شـاعیر دەبێت خـودێکی کـراوە و وەرگـرێکی تازەش بێت. بۆ ئەوەی خـودی شـیـعـر هـەڵگری گـەورەترین سیـحر و جـاویدانی بێت، بەبێ پەرەپێدانی خودی شـاعیـر و دەوڵەمەندکردنی خود بە مـەعریفـەی تازە و ئێستـێتیکای جیـاواز و بیرکردنەوەی قووڵ، هـەمـوو خودە شیـعرییـەکـان دووبارە دەچنەوە نێو ئەو "باو" ەی کە تۆ باسی دەکەیت. ئەدەبی کوردی زۆر درەنگ پێی لەسـەر "باو" هـەڵدەگرێت و زۆر درەنگ فریای هـەنگاوی "تازە" و "نوێبوونەوە" دەکەوێت، هۆیەکەشی ئەمەیە: هەموو ئەو (باو) انە بـە چەندین دیواری مـوقــەدەس ئابلـۆقــە دراون، بۆیە لێـرە دا، شــاعـیـر و ڕۆمــانـنووس

پێداویستییان بە زات و جورئەتێکی زۆر هەیە تا ئەو "باو" ێتییە ورد و خاش بکەن و شمەکی "هاوچەرخ"ی لەبەر بکەن، بۆ ئەوەی تاکە شاعیری کورد لە نێو نەمرییدا بژیێت و هەمیشە تیشک بهاوێژێت. کولتوورێکی زۆر و زەوەندی "باو"مان هەیە، ئیدی پێویستمان بە بوونی خودێکی "خەللاق" هەیە، تا "باو"ەکان ڕەت بکاتەوە و شتی تازە بهێنێتە کایەوە. پرۆسێسی هەڵتەکاندنی شەختەی باو، پرۆسێسی جیاوازبوونە، دەقی جیاواز، ئەو دەقەیە کە دیالۆگ لەگەڵ ئەقڵ و زەینی خوێنەردا بکات و بەرەو بەرزییەکانی داهێنان و بیرکردنەوە و ڕووبەڕووبوونەوە و هەڵتەکاندنی ببات، هەڵگری قەدەرێکی زۆر لە وەهم و سیحر و جوانی و کاریگەریەتی بێت.

*** کەسانێک هەن زۆر بە داخراوی و سانایی پێکهاتە و لایەنەکانی مەجازیی دەق هەڵدەسەنگێنن، بە واتەیەکی تر: تەنیا دەڵێن: (ئەم دەقە جوانە) و (ئەم دەقە ناشیرینە)، بەبێ ئەوەی جارێک بپرسن: بۆچی جوانە؟ بۆچی ناشیرینە؟ هۆکاری تووڕهەڵدانی ئەم جۆرە ڕستە بێگیانانە بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟**

- ێمە نابێ ئەوەندە لەسەر ئەو قسانە بووەستین، لە هەموو چاخ و زەمانێک ئەم جۆرە بێ موبالاتییە هەر هەبووە، شاعیری ڕاستەقینە، دەبێت ڕێگە بۆ ئەم جۆرە قسانە بکاتەوە و نەخرێتە ژێر باری بێ بنەمایی و زۆرگۆیی. ڕەخنەگری زیرەک خۆی لەم قسانە بە دوور دەگرێت، چونکە ئەو کەرەستەی خۆی هەیە بۆ بەتاڵکردنی دەقێک لە نێوەرۆکەکەی. هەر دەقێک ئەگەر هەڵگری جوانی بێت، هەموو ناهەقییەکان دیلی سیحری خۆی دەکات، ئەم حاڵەتە زۆر ئاسایییە، لەبەر ئەوەی دەقی ئیبداعی حوکمی زەوقی هەموو خوێنەرێک ناکات.

هەندێک دەق بە جوانی لە قەڵەم دەدەین، ڕەنگە هەندێک دەقیش بەناشیرین بشوبهێنین، مەسەلەیەکی ڕێژەییە، کە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی دەگۆڕێت، لە خوێنەرێکەوە بۆ خوێنەرێکی دی دەگۆڕێت، زۆر دەقی گەورە هەبوون، لە دنیادا گەلەکۆییی ئەوەیان لەسەر کراوە کە لاوازن، هاوکاتیش نێوەرۆکگەلی ناشیرینیان هەبووە، بەڵام بە ڕابردنی زەمانە دەرکەوتووە کە دەقگەلێکی جاویدان بوون.

هەندێک جار تێنەگەیشتن لە دەق وەها دەکات چەمکەکان نەگەن بە زەینی خوێنەر یاخۆ ڕەخنەگر، بۆیە هەڵوێستی لە بەرانبەر وەردەگرن. زۆربەی دەقە زیندووەکانیش بەئاسانی خۆیان نادەن بە دەستەوە، دەقی زیندوو و پڕ لە داهێنان، جا ئەم دەقە چ سادە بێت، چ ئاڵۆز بێت، هێندە شتی لە ناخ و دواوەی خۆی هەڵگرتووە، خوێنەر و ڕەخنەگری هۆشیار بە دوایاندا دەگەڕێن تا بیاندۆزنەوە. کاری ئەدەب و نووسین و خوێندنەوە و ڕەخنە، کارگەلێکی گرینگ و قورسن، بۆ هەموو کەسێکیش دەستەبەر نابن.

*** گەلەک لەو کەسانەی وەکو شاعیر و هزرڤانی (پێشەنگ) ناسراون لە نێوەندی ئەدەبیاتی کوردیدا، وابەستەن بە ئەوانی دیکە (ئەوروپییەکان)، ئەم وابەستەبوونەش بووەتە هۆی دەرکەوتنی تارماییەک بەسەر دەقەکانیانەوە، هاوکات دەخوازن داهاتوویەکی مسۆگەر لە ئێستەدا ئامادەیی هەبێت، کەچی تەنیا جارێک بە چاوێکی قووڵەوە تەماشای ڕابردوو ناکەن و هەوڵنادەن بیگوازنەوە بۆ نێو ئێستە... ئەم جۆرەی ونبوونی خودە، هاوکاتیش نیشتەجێبوون لە زمانی ئەوانی دیکە و باڵاکردنی ئەم نائاگاییە ڕیشئاژۆییە لە چییەوە سەرچاوەیان گرتووە؟**

ـ ئەدەبی هیچ میللەتێک بەبێ ئەدەبی ئەوانی دیکە تەکامول ناکات، هەموو ئەدەبەکان بەجیاوازی بیر و بۆچوونەکانیان پێویستیان بەئەدەبی ئەوانی دیکەیە، هەموو ئەو ئەدەبانە لەسەر یەکتریی ئەزموونی ژیانی دەقەکانی خۆیان بەڕێوە دەبەن. من لەگەڵ ئەوەدا نیم کە ئەدیبی کورد کەوتبێتە ژێر کاریگەریی ئەدەبی ئەوروپی، پاساویشم بۆ ئەمە، ئەمەیە: ئەگەر وەها بووایە ئێستە دەبوو زۆر شتی باشمان هەبوایە و زۆر شاکاری گەورەی ڕۆمان و شیعرمان هەبوایە، لە هەمانکاتدا زۆربەی ئەدیبانی کورد زمانی ئەوروپی نازانن، تەنیا لە ڕێگەی زمانی عەرەبییەوە شارەزاییان پەیدا کردووە، لە هەمانکاتدا کەوتنە ژێر کاریگەریەتیی ئەدەبی ئەوروپی وەها ناکات ئەدەبەکەیان لەکەدار بکات، بەپێچەوانەوە، ڕەنگە ئەو کاریگەریەتییە ببێت بەهێزێک بۆ ڕەنگاو ڕەنگ کردنی ئەدەبەکە، ئەگەر مەبەستت لە ونبوونی خودیش ئەوە بێت کە ئەدیبان کەوتبنە ژێر کۆنترۆڵی ئەدەبی ئەوروپی و خۆیان ون کردبێت، ئەوا من وەهای نابینم، ئەگەریش مەبەستت لەوە بێت کە ئەدیبی کورد تووشی حاڵەتێک لە دەرەوەنووسیی بووە و ناخی خۆی نانووسێتەوە، ئەوەیان تا ڕادەیەک دیارە، یەکێک لە ئیشکالیەتی دەقی ئەدەبی ئەمەیە: هەمیشە کار لە نێو دەرەوەی دەقدا دەکات و شتە ڕووکەش و سادەکان بەرهەم دەهێنێ، بەڵام بەدەگمەن هەست بەوە دەکەیت کە گوزارشت لە ناخی خۆیان بکەن وەکو تاکێکی پڕ لە موعانات، چونکە لە ڕاستیدا ئەدەب کارێکی زاتییە و هیچ هۆکارێکی دەرەکی نابێت بەهۆی ئەوەی ئەدەبەکە بەهێز بکات لەکاتی گوزارشتکردندا، لەم ڕووەوە خۆرئاوا سەنگێکی بەهێزی هەیە لە کۆنترۆڵکردنی جیهان، نەک هەر لە ئەدەب و ڕۆشنبیریدا، بەڵکو لە هەموو مەوداکانی ژیاندا. خۆرئاوا هەوڵ دەدات لە ڕێگەی بەرهەمهێنانی مەعریفە و تەکنیکیدا وەک سێنتراڵێک خۆی سەقامگیر بکات و ڕۆژهەڵات بخاتە پەراوێزی خۆیەوە، ئەمەشیان لە ڕێگەی بەهێزکردنی ئابووری خۆی دەبێت و لە ڕێگەی کۆنترۆڵکردنی سەرچاوە ئابوورییەکانەوەیە کە هەوڵ دەدات هەموو شوێنێکی سەر ئەم زەوییە بکات بەبازاڕی ئازادی خۆی. خۆرئاواییەکان لە ژێر هەر چەترێکدا دەسەڵاتی خۆیان

دابرێژن هەڵگری جۆرێک لە لیبرالیەتێکی پرەگماتیکین، دەیانەوێ هەم ئازادیی بازاڕ و هەم ئازادیی هەڵسوڕانی جیهان بەدەست بهێنن، ئەمەیە کە جیهانگیری بەرهەم دەهێنێ. ڕۆژهەلات پابەندی کولتووری خۆیەتی، بەڵام نەیتوانیوە بەرهەمهێنەری تەکنیکی بێت، تا ئێستەش لە نێو مەعریفەی ڕوحانیدا دەژییێت.تەماشاکە، لە ڕۆژهەڵاتدا، دڵ کاریگەرترە لە ئەقڵ، نووشتە بەهێزترە لە نەشتەرگەری، بۆیە خۆرئاوا هەمیشە باڵادەستە، چونکە بە خەیاڵی سەر زەویی دەژییێت، لە کاتێکدا ڕۆژهەلات بەخەیاڵی یۆتۆپییەکی غەیبی دەژییێت، ئەوان هەمیشە لە ئێستەدا دەژین، لە نێو ئێستەدا کار دەکەن، ئاوڕ بۆ دواوە نادەنەوە و باوەڕییان بەپاڵەوان نییە، ئەمەش وای کردووە ڕۆژئاوا دوور بکەوێتەوە لە ئەفسانە و بێ سیمبۆل بژییێت. سیمبۆل دۆستی لای ئەوان کۆتاییی هاتووە، ئێستەش ژین گرنگە لە لای ئەوان، بەڵام ڕۆژهەلات وەها نییە، لە یەککاتدا پابەندی هەزاران هەزار سمبۆل و پیرۆزییە کەوا ئەم پیرۆزکردنە وای کردووە ئەقڵ لە نێو سوباتێکی ئەفسانە ژینیی درێژخایەندا بژییێت و بواری بەرهەمهێنانی لێ ببرێت، جیهانگیری پڕیەتی لە شتی جوان، بەڵام بۆ ئەو نەتەوانەی کە نازانن پێشوازی لێ بکەن و نازانن چۆن بەکاری بهێنن دەبێت بەشمشێرێکی دوو تیغی، تیغێکیان ئەمەیە: ئەگەر ئەو نەتەوانە، بەتایبەت نەتەوە پەراوێزکراوەکان و نەتەوە پەرش و بڵاوەکان کە نازانن بەکاری بهێنن، بەزووترین کات جیهانگیری هێندەی دیکە پەراوێزیان دەکات و لە بەرداشی کۆتاییدا لە نێویان دەبات، تیغەکەی دیکەش: بۆ ئەوانەی پێشوازییەکی زانستیانەی لێ دەکەن دەبێت بە بەرهەمهێنەری بەختەوەری. دواجار، هەمیشە و بە درێژاییی مێژوو بەختەوەرییەکان دێن، بەڵام نەزانەکان ورد و خاشی دەکەن.

شیعری ڕاستەقینە، شیعرێک کە بە هەڵکفانی خوێن دەنووسرێت، چارەنووسی شاعیر دەگۆڕێت و لە تەواوی مرۆڤەکانی سەر زەویی جودا دەکاتەوە

هەر دەقێک ئەگەر هەڵگری جوانی بێت، هەموو ناهەقییەکان دیلی سیحری خۆی دەکات

هیرمان هیسە، یەکێکە لە شاکار نووسەکانی ئەدەبی

ئەڵمانی، لەم بارەیەوە بەشدارییەکی ئێجگار فراوانی کردووە و ڕۆمانی "لعبە الكريات الزجاجيە" گەورەترین شاکاری ئەو ڕۆماننووسەیە کە لە هەمان ئەو ڕۆمانەشدا بەدوای ئاوی حەیاتدا دەگەڕێت. هیرمان هیسە هەڵگری جۆرێکی تایبەتی سۆفیگەریەتییە، بەتایبەت لە ڕۆمانی "سیزارتا"دا، سەرچاوەی نووسینەکانی "هیرمان هیسە" لە نێو ستوونەکانی بودایی و مەسیحییەت و ڕۆژهەڵاتە، ڕۆمانی "سەفەرێک بۆ ڕۆژهەڵات" هەوڵی باندێکە لە چەند کەسێک کە نیازی هەریەکەی بەئامانجێکەوە شەتەک داوە و پاڵەوانەکانیش ڕێگەی خۆیان دەگرنەبەر، بەرەو ئەو کانی شەوقەی کە ئەوان پێیان وایە لە ڕۆژهەڵاتدا دەیدۆزنەوە، ڕۆمانەکە بەشێوەیەکی سیحر ئامێز ڕەنگڕێژی کاری پاڵەوانەکانی خۆی دەکات. حەزی "هیرمان هیسە" بۆ ئەڤینی ڕۆژهەڵات و فاتیمەی ڕۆژهەڵاتی لە شێوەی حەج کردنێکە، بەڵام لەنێو تەکنیکێکی ئەندازەیی بەهێزدا، سەرەداوەکانی تان و پۆی ئەم ڕۆمانە زوو زوو ون دەبن و دەدۆزرێنەوە، لە ڕاستیدا، من بە عەشقی ئەمەوە ئەم ڕۆمانەم وەرگێڕاوە کە بزانن نووسەرانی دنیا بەئومێدی ئەوەن کە ڕووەو سەرچاوەکانی ڕۆژهەڵات بەرێکەون و بابەتی نووسینەکانی خۆیان بدۆزنەوە و بەشاکار دەریان ببرن.

لە ڕاستیدا، هیرمان هیسە لە زۆربەی ڕۆمانەکانی بە دوای ئەو کاستالیایەدا دەگەڕێ کەوا لە ڕۆمانی "گەمەی کەلا شووشەکان"دا باسی دەکات. ئەو ڕۆمانەی کە من وەرمگێڕاوە ڕۆمانێکی زۆر گرینگە، بەداخەوە تیراژێکی کەمی لێ چاپ کراوە و زۆربەی خوێنەران نەیاندیوە، بەڵام تەمام وایە کەوا لە داهاتوویەکی نزیکدا چاپی دووەمی بکەمەوە.

*** ئەلبێر کامۆ لە دیمانەیەکدا گوتوویەتی: جەنگی نووسەر بۆ گۆڕانی ژیان و ئازادییە، بەڵام ئەوەی ناڕۆشنە، ئەمەیە: چیی ژیان بگۆڕدێت و چۆن ئازادیی بخوڵقێنرێتەوە، هاوکات، ئێمە وەکو کورد چووینەتە نێو ئەم جەنگەوە؟**

- لە ڕاستیدا، من پێم وا نییە کە نووسەر ئەو هێزە گرێندارەی هەبێ تا بتوانێت لە ڕێگەی دەقەکانی خۆیەوە ژیانی مرۆڤایەتی بگۆڕێت، بەڵام ڕەنگە لە هێزی دەقێکدا هەبێت تەواو کاریگەر بێت بەسەر لایەنەکانی ئەو ژیانە، ئیدی نووسەر ئەو هێزەی هەیە کە بۆ ئازادی ئینسان گۆڕانی بلێ، دەقەکانی خۆی لەسەر ئەو تێزەوە دابڕێژێ کە خۆی باوەڕی پێیەتی و پێی وایە دەتوانێت خوێنەریش بخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە. من نازانم ئەلبێر کامۆ لە کوێدا ئەم قسەیەی کردووە، بەڵام پێم وایە مەبەستی لەوەیە کە نووسەر لە پێناوی گۆڕینی ژیان و جیهان کار دەکات و لە هەمان کاتدا، لە پێناوی ئازادیی ئینسانیشدا هزری خۆی هەڵدەڕێژێ. هەموو نووسینەکانی ئەلبێر کامۆ نەیانتوانی ژیان بگۆڕن، بەڵام لە ڕێگەی دەقەکانی توانیی چەندین

مرۆڤ بخاته ژێر کۆنترۆڵی بیرکردنەوەی خۆیەوە و گەلەک کەس هەر لە ڕێگەی خوێندنەوەی هەستی قووڵی مرۆڤایەتی و بەرپرسیاریەتیی کامۆوە شێوەی بیرکردنەوەیان گۆڕا و مرۆڤگەلێکی وجودییان لێ دروست بوو. دەتوانم بڵێم ڕێبازی ئەگزیستانسیالیزم بەرهەمی بیرکردنەوەی کامۆیە، هاوکاتیش هاندانێکی دیکەیە کەوا لە خەڵقەندەی ئەو پرسیارەیە: ئاخۆ جەدوای ژیان چییە؟ بەڵام دوای تێپەڕبوونی چەندین ساڵ، هێشتا مرۆڤایەتی نەیتوانیوە وەڵامی پرسیارەکانی کامۆ بداتەوە. نووسەر هەمیشە لە جەنگدایە، جەنگ لەگەڵ ناخی خۆی، جەنگ لەگەڵ ئەوانی دیکە، بۆیە ژان پۆل سارتەر بەوردی ئەوە دەوروژێنێ کە دەڵێ: ئاخ لە دۆزەخی ئەوانی دیکە، ئیدی ئەم ڕستەیە لە مەوە دەرنابڕێ کە بەرانبەر بەدوژمنان و دۆزەخی خۆی بزانێت، بەڵکو لەو پێودانگەوەیە کە تێنەگەیشتن و پەی پێ نەبردن هەیە لە نێو ڕۆحی بەرانبەردا کە وەها دەکات ببن بە کۆسپ لە ڕێگەی پێشکەوتنی مرۆڤایەتی، بەڵام ئاخۆ نووسەر چۆن ڕووبەڕووی ئەم هەموو جەنگانە دەبێتەوە؟ کامە کەرەستەی زەینی و فیکری یاخود مەعریفی دادی نووسەر دەدەن بۆ سەرکەوتن لەم جەنگەدا؟ تەواوی نووسەرانی ڕابردوو ئێستا لە هەوڵی ئەوەدان ژیان جوان بکەن و مرۆڤ لە کۆت و پێوەندی زەوی ڕزگار بکەن تا ئێستەش بەردەوامن، لەم ڕووەش کاریگەریەتیی زۆریان هەبووە، بەڵام هەمدیس هێزی ناحەزی ژیان ئاواتەکانی مرۆڤایەتی لە ژێر گڵ ناوە. یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکانی هەموو نووسەرە ڕاستەقینەکانی دنیا ئەمەیە: ئازادی بۆ مرۆڤایەتی دابین بکەن، دەقگەلێک هەن نێوەڕۆکەکانیان هەر هەمووی لە پێناوی سازدانی مرۆڤە بۆ ئەوەی ئەو ئازادییەی کە لێی سەندراوەتەوە بۆی بگەڕێتەوە، لەم ڕووەوەش قوربانی زۆریان داوە. خودی (ئەلبێر کامۆ) لەو کاتەی کە فەرەنسا وەکو داگیرکارێک لە جەزائیر حوکمی دەکرد، ئەو دەقەکانی خۆی لە دژی ئەوە دادەڕشت، هەموو کتێبەکانی باس لە نەهێشتنی ناعەدالەتی و هێنانە کایەی فەزایەک دەکەن بۆ ئازادییەکی ڕەهای ژێر سایەی یاسا.

ئەلبێر کامۆ لە جەنگێکی پیرۆزدا بوو، چ لە دەقە فەلسەفییەکانی، چ لە دەقە ئەدەبییەکانی، بۆیە ئەمڕۆ وەکو نووسەرێکی زیندوو کار لەنێو دەقەکانیدا دەکرێت، ئێمە پێویستیمان بەو جۆرە نووسەرانە هەیە کە نێوەڕۆکی دەقەکانیان پایەیەکی گرینگی مەعریفییان تێدا بێت، چونکە ئەوە تەنیا چەکی نووسەرە، بۆ ئەوەی بچێتە نێو جەنگەکان و بەسەرکەوتوویی بگەڕێتەوە، ئەگینا بە شمشێری دارین ئەو جەنگانە ناکرێن، ئەگەر کراشن، مومکین نییە ئەنجامەکان لەگەڵ ویست و ئەقڵدا بگونجێن.

*** لە دوای دیوانی "پیانۆی ڕۆژهەڵات و ئەوانی دیکە" وە ڕووبەڕووی گەورەترین**

پانتایی لە سادەیی دەبینەوە لە شیعری کەریم دەشتیدا، لە ئەمڕۆشدا خوێنەرانمان ئەوەندەی ئێستێتیکا و فەنتازیای شاعیران لە ئەمجۆرە سادەییەدا دەدۆزنەوە، تا ئەو ئاستە لە نێو ئەو دەقانەی پێیان دەگوترێت فۆرمی گران، نادۆزنەوە، بەحوکمی ئەوەی کەریم دەشتی لەم نێوەندەدا نێوەندێکی جیاوازتری هەیە لە ئەوانی دیکە، هاوکات تا مانای قووڵ درێژ بووەتەوە، چۆن باس لەم وێستگەیە دەکات کە لەوێدا سادەیی و مانای قووڵ تێکدەچرژێن؟

ـ دیوانی "پیانۆی ڕۆژهەڵات و ئەوانی دی" بەکتێبی تاقانەی خۆم دەزانم، نەک لە ڕووی پیاهەڵدانەوە، بەڵکو لە ڕووی هەڵبژاردنی بابەتی شیعرەکانی نێو ئەم دیوانەوە. زۆربەی شیعرەکانی ئەم دیوانە "تەئەممولین" واتە: ڕامان ئامێزن، شاعیر لەم دیوانەدا لە ژێر کاریگاریەتیی سروشتەکانیدا کار دەکات و دوور دوور دەڕوانێت، هەوڵ دەدات ئەوەی کە خەونی پێوە دەبینێ لە شیعردا ساغی بکاتەوە، داخی بۆ هەڵبکێشێ. شیعر لەم دیوانەدا ڕوخساری لە ژێر تەپوتۆزی ڕۆژگار و غوربەتی شاعیر و نمایشی حاڵەتەکانی گریانی ناخەوەی شاعیر دەشارێتەوە، هەموو شیعرەکانی نێو ئەم دیوانە بە کەرەستەی ڕۆح نووسراون، بەو مانایەی کەوا لەسەر زەوی دوور کەوتوونەتەوە و لە حاڵەتی فڕیندان، لەوەدایە کە ئایا مرۆڤ چۆن لەسەر زەوییەک هەڵدەکات کە هەموو حەسانەوەیەکی ڕۆحیی تێدا مەحاڵە؟ شیعر وەڵامی ئەم پرسیارە لە خۆی دەکات، بەدوای یۆتۆپیاکاندا دەگەڕێت، بەڵام بەداخەوە هەرگیز تیشکێک لە وەڵامی پێ نادۆزرێتەوە، بۆیە هەمیشە لە حاڵەتی سووڕانەوەدایە. ئەمانە کۆمەڵێک بابەتی شەڕانگێزین لە شیعردا، کۆمەڵێک بابەتی پڕ لە مەترسین بۆ شاعیر، وەکو ئەو ماسییەی پێمان وایە نزیکە لە پێستی سەرەوەی ئاو، بۆیە دەستی بۆ دەبەین تا بیگرین، بەڵام بۆمان دەردەکەوێ کە زۆر دوورە و دەخزێینە نێو قوڵاییی ئاوەکە، ئیدی تەڕ دەبین و هیچمان بۆ دەستگیر نابێ. شیعر هەوڵدان نییە بۆ دۆزینەوەی ئەم بابەتە، بە قەد ئەوەی بەدیهێنانی غایەتە پەنهانەکانە کە خودی شاعیریش نازانێت ئەو غایەتانە چین کە وەها ڕۆحی هەراسان دەکەن و دەیخەنە نێو گێژاوە قووڵەکانەوە، هەمان ئەو غایەتە کە شاعیرەکە تووشی کەڵکەڵەی گەڕان و سووڕان دەکات بۆ کەشفکردنی ماهیەتی ئەو غایەتەی کە شاعیری ڕاستەقینە بەو پرسیارانە قەڵس دەبێت کە سەدەیەکە دەیانەوێ شاعیر بخەنە بەر مەحەکی درکاندنی سەرچاوەکانی شیعر. شیعر خاوەنی هیچ سەرچاوەیەک نییە، ئاو لە هیچ سەرچاوەیەک ناخواتەوە، ڕۆحی شڵەژاوی شاعیر نەبێت کە خۆشی نازانێت ئەم شڵەژاوییە چ قەدەرێک دروستی کردووە، بەڵکو هەمیشە لە نێو نادیارییەکی کوشندەدا دەسووڕێتەوە کە شاعیری گەورە پێی وایە ئەگەر لە نێو ئەو نادیاری و مەجهولییەتە

دەریکێشیێ ئەوە زیندە بەچالی خۆی دەکات، چونکە شیعر بەو نادیارییەوە جوانە و هەر بەو نادیارییەشەوە ماوەتەوە و قسە لەگەڵ دنیادا دەکات، ئەوانەش کە سەرچاوە خوازن قودرەتی ئەوەیان نابێت جاویدانی ببەخشن بەدەقەکانی خۆیان، بۆیە ئەو شیعرانەی قەدەرێک لە مانەوە هەڵدەگرن هی ئەو شاعیرانەن کە هیچ شوناسێکیان بۆ ماهیەتی شیعر پێ نییە، ئەوانە لە بنارێکی غەرق بوو و لە تەمێکی خەستی لێکدانەوەدا کار دەکەن، پرۆسەیەکی فیزیکی بۆ لەنێوبردنی شیعر ئەنجام دەدەن، هەر بەهەمان ئەو لێکدانەوەیە کە ئەتراکتیفی شیعری زیندوو لەوەدایە تۆ لە کەنارەکانەوە چاوەڕوانی بکەیت، لە درزەکانی ڕۆحەوە بازرقە بکەیت. شیعر هەڵگری شووناسێکی خواییە، جاویدانییە، غەیبانییە، وەکو شەوقێکی نادیار دەسوڕێتەوە، کەم کەسن ئەوانەی ئەو شەوقە لە شیعردا دیل دەکەن. گەلگامێش بەوە زیندووە کە بەدوای زیندەگیدا دەگەڕا کە گەڕان بوو بەدوای مەحاڵدا، ئەو جوانی لە مەحالا بۆ ئێمە بەجێ هێشت، بۆ بونیاتنانی زەینییەتێکی گەورە بۆ شیعر، بۆ بەغەیبانی کردنی شیعر کە خودی ئێستێتیکای شیعر لە بەغیبانیکردنیەتی، بەو مانایە نا کە بەرهەمهێنەری لێکدانەوەیەکی فەلسەفی بێت، بەڵکو بەو چەمکەی کە هاومانان لەگەڵ مەحاڵ. ئێمە لە هەر شوێنێک بگەین بە چەمکە جوانەکانی شیعر، لەوێوە بە تەنیا دەمێنینەوە، لە هەر شوێنێک دەستمان لە قژی بیرۆکەیەکی شیعریی جوان گیر بوو، لەوێدا شاعیر تەنهاترینی ئەو کەسانەیە کە وێڵن بەدوای شیعر، بەدوای مەحاڵ. دەستگیرکردنی مەحاڵ غایەتی شیعرە، بروانە هاوڕێیەکی گەورە هەبوو بۆ شیعر دوای سەرهەڵگرتنی ڕامبۆ بۆ حەبەشە و هەندەران کە ئەو هەواڵەی دا بە ڕامبۆ کە هەراو زەنایەکی زۆر هەیە لەبارەی شیعرەکانیەوە لە فەڕەنسا، بەڕامبۆی گوت: بۆچی ناگەڕێیتەوە، ئەمیش لە وەڵامدا گوتی: ئەو کاتەی کە لە فەڕەنسا شیعرم دەنووسی، منداڵ بووم، هیچم نەدەزانی، بەڵام ئێستە گەورەم و توانای نووسینی شیعرم نەماوە). ئەم گوزارشتە لە منداڵێتیی هونەری شیعرەوەیە، هاوکات گوزارشتە لەو مەحاڵەتی منداڵ و عەوداڵی بەدیهێنانی مەحاڵا. بۆیە تا ئەبەد شیعر ڕەنگی منداڵێتیی فرێ نادات کە بۆ دواجاریش بەر لە سەرهەڵگرتنی و حێهێشتنی فەڕەنسا (فرلین) ی لە بارێکی خراپدا بینی و بێ چەند و چوون گوتی: "دەستت بخەرە سەر مێزێک"، ئینجا دەرنافیسی لە دەستی دا و خوێنی (فرلین) بازرقەی کرد، لەوێوە ئاسۆی شیعری ڕامبۆ کوژایەوە، ئیدی ببڕای ببڕ نەگەڕایەوە بۆ فەڕەنسا و کەڵکەڵەی گەڕان و سووڕان و سەفەر جێی منداڵێتیی شیعریان گرتەوە، پاراستنی جێی مەحاڵگێرییان گرتەوە. ڕامبۆ سنووری وڵاتانی بڕی و ڕۆحی پڕاوپڕ لە شیعری خۆی بەسەرکێشی و بێهوودەیی گۆڕییەوە. زەمەنی ئەوە بەسەرچوو بتوانین بە تەئەمول شیعرێکی گەورە بنووسین، زەمەنی ئەوە هاتووە بەشیعر

تەئەممولێکی گــەورە خــەڵق بکـەین. لە تـەئەممولدا ئەنـدێشـــەی دەســتگیــرکــردنی وێنـەیەک، حـەقیـقـەتێک، جـەسـتـەیـەک دەکـەین، کە هاتە دی، ئیدی مـەودا بۆ شـیـعر نامـێنێتـەوە، بەڵام لە شیعردا ئەندێشەی ڕەهابوون و مەحاڵ و غەیب دەکەین کە هەرگیز بۆ شاعیر نایەنە دی و مەودا بۆ شیعر بەکراوەیی دەهێڵنەوە. بە هەرحاڵ، هێشتا نازانین کەوا دەریا قووڵترە یاخۆ ڕوحی مرۆڤ؟ شیعر تا چەندی تر لە نێو ئەم مەحاڵەدا دەژیێت؟ شیعر بەم مەحاڵە چاوی خۆی دەڕێژێ و هەر بەم مەحاڵەش شەڕ لەگەڵ ئەوانەدا دەکات کە بەشمشێری سەرچاوە مەیدانەکەیان تەنیوە، دواجاریش تەنیا شاعیرانی مەحاڵ دەمێننەوە.

*** بۆ ئەوەی ڕابردوو بـەرەو جـاویدانبـوون بچـێت، ئەم جـاویدان بوونەش بـەکۆمـەکی وشە ڕابپێچرێت بۆ نێو دەق، گەرەکە تاکەکەس– نووسەر چیی بکات؟**

- هیچ بابەتێکی شیعری، چ لە ئێستـەدا بێت، چ لە ڕابردوودا، چ لە ئایندەدا، هێزی ئەوەی نیـیـە جـاویدان بێت، ئەگـەر لە نێـو دەقـێکی ئەدەبیـدا جاویدان نەکرێت، ئەو شـاعـیـرە یاخـۆ چیرۆکنووسـە یاخـۆ ڕۆژنامـەنووسـە جـاویدانی بەو بابـەت و چەمکانە دەبەخـشـێت کـەوا لـە نێو دەقەکانیدا ڕۆحیان وەبـەر دەکرێت و بۆ تا هەتا بە زیندوویـیان دەهێڵێتـەوە، لە نێو ڕابردوودا کە زەمـەنێکی بەسـەرچووی وەسـتـاوە، گەوهـەر و خشڵ هەن، بەڵام دەبێت لە قوڕ و لیـتـاوی ڕابردوو پاک بکرێنەوە و بکرێن بـەبابـەتێگەلێکی سـەرنج ڕاکێش، بـۆ ئەوەی بتـوانین دەقێکی شـیـعـریی جوانیـان لێ دروست بکەین، واتە: تۆ دەبێت هێزێکی بیرکردنەوەی شـیـعـریی قـووڵت هەبێت بۆ ئەوەی وشـەکان لە ژێر پەنجەتدا گەمە لەگەڵ ئەو ڕابردووەدا بکەن، وشە کاتێک دەتوانێت هـەڵگری ئەو جـاویدانی کردنە بێت کـە لە نێو زەینی شـاعـیردا مـەعریفـەیەک یاریی پێ دەکات و مـاناکان دەدۆزێتەوە. ناتوانین داوا لە نووسـەر یاخود تاک بکەین کە چی بکات، تاکی شاعیر دەبێت لە نێو هـەمـوو ئەو ئەتمۆسـفێرانەدا سـەرکێشـییـەکانی خۆی بخـاتە ڕوو، بۆ دەستگیریکردنی ڕسـتـەی داهێنان.

*** دواهـەمین بەرهـەمـت "بەرەو منداڵی بە جلی پاییـزەوە" بـوو، کـەوا لە نێوەرۆکـەکـەیدا باس لە زەمــەنـی منداڵی و ئەزمـوون و بـنیـاتی شـیـعـر نووسین دەکـەیت، لـە ڕێگـەی گێـڕانەوە وە، گێـڕانەوەیەکی جـیـاواز. پرسـیـارەکـە لێرەدا ئەمــەیە: گێـڕانەوە بە چ شێوەیەک ڕابردوو بەرەو باڵاکردن و نەوییبوونەوە دەبات؟**

- کتێبی: "بەرەو منداڵی بە جلی پایزەوە" لە نێو دوو سـرووتدا کـاری کـردووە، یەکەم: سـرووتی منداڵێتیی، دووەم: سـرووتی ئەزموون. هەمـوو کـەسێک لە ژیانیدا بایی ئەوەندە منداڵێتیی هـەیە

بینووسێتەوە، بەڵام کاتێک شاعیر بەو کارە هەڵدەستێت هەوڵ دەدات جیاوازییەکانی منداڵێتی خۆی بنوێنێت، دەبێت لە هێزی دەقدا بێت ئەو منداڵێتییە بە ڕۆحێکی ئەدەبیی داهێنان ئامێز بگێڕێتەوە، نەک گێڕانەوەی حیکایەت ئامێز. من هەوڵم داوە شیعرییەتێک لە گێڕانەوەی منداڵێتیی خۆمدا دروست بکەم، ئەمەیش کە کردوومە لەم بارەیەوە بە کەمتر لە دەقی شیعریی نازانم، من لە پێشەکییەکەی ئەم کتێبەدا گوتوومە: (سەرچاوەی عەشق بە ڕابردوو، بە منداڵێتی، هێشتا وشکی نەکردووە. هەموو نووسەرە ناودارەکانی دنیا منداڵێتی بەبەشێکی گرینگ دەزانن لە ئەزموونی شیعری یان چیرۆکی خۆیان، من پێم وایە ئەو ڕابردووە ئەم کاتە بەرەو بالابوون هەڵدەکشێت کە شاعیر وەکو دەقێکی شیعری مامەڵەی لەگەڵدا بکات.

*** ئەگەر ڕابردوو وەکو پێکهاتەی خود تەماشا بکردرێت، ئەوا نووسەرانی کورد بەشێک لەو پێکهاتەیە دەگوازنەوە بۆ نێو پرۆسەی نووسین، لێرەدا دەپرسم: بۆچی ڕابردووی گەلەک نووسەر بەرجەستەیە لە نووسینی ئێستەیاندا، هاوکات کەنگێ سۆز بۆ نۆستالیژیا مەعریفە بەرهەم دەهێنێت؟**

- نۆستالیژیا بەرهەمی دوای جەنگە گەورەکانی دنیایە، بەرهەمی حیکایەتە پڕ لە نەهامەتییەکانی مرۆڤە، بەرهەمی ئەو دەروون بریندارانەیە کەوا لە سەردەمەکانی پێشوودا بوونەتە قوربانی، بۆیە زەحمەتە هیچ نووسەرێک بۆ ئەبەد دەستبەرداری ئەو گەڕانەوە خەمگینانە بێت بۆ ڕابردوو. نۆستالیژیا غەریبی کردنی واقیعێکە کە مۆری خۆی لەسەر سینەی شاعیردا بەجێ هێشتووە. ئەدەب توانای نییە مەعریفە بەرهەم بهێنێت، چونکە ئەدەب کارکردنە لە نێو هەست و نەست و لێکدانەوە، بەڵام مەعریفە دەتوانێت ئەدەبێکی چاک بەرهەم بهێنێ.

بەهەرحاڵ، ئەدەبی نۆستالیژیش کاریگەریەتیی خۆی هەیە، دەقی گەورەی بەرهەم هێناوە، من پێم وایە، ئەوەی بەڕاستی لە نێو ئەدەبدا کار بکات و دڵسۆزی داهێنان بێت، دەبێت زەخیرەیەکی باشی هەبێت، بۆ ئەوەی بتوانێت لە هەموو ئەو بوارانە دەقی چاک بەرهەم بهێنێت.

*** ئەگەر نووسەر بەردەستترین کەرەستەی خاو بێت بۆ بنیاتنانی تەلارێکی بەرز بە وشە، لە دەقدا، خەیاڵی نووسەر لە کوێوەی تەلارە بەرزەکەدا بەرجەستە دەبێ، وەکو خۆی؟**

- خەیاڵ، کەرەستەیەکی گرینگی شاعیرە، ئەگەر هەموو کەرەستەی شاعیر نەبێت. من ئەندێشەی هیچ شیعر و هیچ شاعیرێک ناکەم بەبێ خەیاڵ، خەیاڵ بەم مانایەی کە من باسی دەکەم بریتییە لە پرۆسێسی خەڵقکردنی مانا لە شیعر، کە خودی ئەو پرۆسێسە بەبێ

خوێندنەوەی بەردەوامی شاعیر و سەفەری شاعیر بەنێو کتێبدا تەواو نابێت، چونکە تەنیا لەم دوو چەمکەدا مەعریفەیەک لە زەینی خوێنەردا دروست دەبێت کە میکانیزمی خەیاڵە، واتە: مەعریفەی ئەدەبی ئەو هێزەیە کە بەرهەمهێنەری خەیاڵی شاعیرانەیە و هەر ئەمیشە کەوا شیعرییەت دەگەیەنێت بەئاستی فەنتازیا کە ترۆپکی خەیاڵە، بۆ نموونە: "دانتی" بەخەیاڵ و ئەندێشە "کۆمیدیای خواوەندی" ی لە هەرسێ بەشی (دۆزەخ، فیردەوس، پاکستان)دا دۆزییەوە و داهێنا، هەروەها "جۆن میلتۆن" لە " فیردەوسی ون بوو" دا. کەواتە: هێزی خەیاڵ، هێزێکی موقەددەسی شاعیرە.

*** شیعر و نۆڤلێت و یادەوەرینامە– ت نووسیون، ئەمە بەدەرلەوەی کەوا چەند رۆمانێک و گەلەک گوتاری فیکری و ئەدەبیت وەرگێڕاونەتە سەر زمانی کوردی، بەڵام تا ئێستە کەریم دەشتی تەنیا وەکو شاعیر ناسراوە، ئەمە بەدەر لەوەی نەمبینیوە لە نووسینێکدا ئێستێک بۆ وەرگێڕان بکەیت، ئیدی، بەدەر لەو پێرگەرایی ئەمڕۆی نێوەندەکە، بەربەستەکانی نەخوێندنەوەی تاک لە لایەن پێڕە ستایشکارەکانەوە بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟**

ـ من بۆ کاری وەرگێڕان هەر ئەوەندە دەڵێم: من وەرگێڕانم نەکردووە بە پیشەی خۆم، ئەگەر چەند کارێکیشم کردبێت تەنیا بۆ زەوق و سەلیقەی خۆم کردوومن، بە کۆمەکی ئەوان خزمەتی شیعرییەتی خۆم کردووە، شیعر خولیای سەرەکیی منە، هەر لە پێناوی شیعرە کە من لە نێو باخچەی رۆمان و فیکر و مەعریفەوە دەگەڕێم، مەبەستم دۆزینەوەی گەوهەرەکانی شیعرە. من، بە پێچەوانەی زۆران، بەدوای ئەوەدا ناگەڕێم نووسین و ستایشی ئەوانی دیکە بەرزم بکەنەوە، بەڵکو دەمەوێت لە ڕێگەی شیعرەکانی خۆمەوە هەنگاو بۆ ئاسمان بهاوێژم. ئەوانەی بەناهەق بەرز دەکرێنەوە، زۆر زوو دەکەونە خوارەوە، لای من ئەوە گرنگە کە باوەڕ بە هەموو لایەنەکان بهێنن کە لە هێزی داهێنان داین و بەداهێنانیش لە بڕستماندا هەیە نەتەوەیەکی پەرتەواز زیندوو بکەینەوە.

*** گەلێک شاعیر و نووسەر باسیان لە لەحزەی نووسین کردووە، بەڵام بۆچی کەس نەهاتووە باس لە (سیحری نووسین) بکات؟ کەریم دەشتی چۆن باس لەمانە دەکات، هەروەها کاریگەریشیان بەسەر یەکترییەوە؟**

ـ من تەنیا باس لە ساتەکانی نووسینی شیعر دەکەم، کە بۆ من و ئەزموونی شیعریم گرینگن، هیچ شیعرێک لەخۆوە ناڕسکێت، ئەگەر هێزی بیرۆکەیەک لە ناخەوەڕا شاعیر نەسووتێنێت، بۆیە

فۆرمەڵەكردنی چەمكێكی شیعری پێویستی بەشڵەژانێكی گەورەی زەین و سینەوە هەیە، بۆ شیعر گرینگە كە تۆ لە نێو مانایەكدا هەنگاوەكانی خۆت دەست پێكەیت و فۆرمێكی تێدا بەرجەستە بكەیت. من زۆر جار تووشی لەحزەی نووسینی شیعر هاتووم، دوای ئەوەی كە هەموو پێكهاتەكانیم لە ناخەوەرا مشت و ماڵ كردوون، بەڵام كە هاتوومەتە سەر نووسینی دەستەپاچە بوومە و نەمتوانیوە بینووسم. هیچ ژانرێكی ئەدەبی ئەوەندەی نووسینی شیعر گران نییە، مەبەستم شیعری باشە، نەک ڕیزكردنی وشە، چونكە شیعر لە نێو وەهم و ئەندێشە و سیحر و درودا دێتە كایەوە، نەک لە نێو ڕەحمی واقیع. هەندێک شیعر بە نێوی واقیعەوە دەنووسرێن، بەڵام جاویدانییان بۆ نییە، كە دەڵێم سیحری نووسین مەبەستم لەوە نییە كەوا وەكو جارێكی تریش گوتوومە چوكلات بكەم بە كۆتر، بەڵكو مەبەستم لە سیحری نووسین ئەدەبە. تۆ چۆن دەقێک فرێ دەدەیتە نیۆەندێک كە هەڵگری قەدەرێكی زۆری سەرسامی و فرە دیدی و جیهان و شووناس بێت، بتوانێت گەورەترین كاریگەریی بەسەر خوێنەرەوە بەجێ بهێڵێت، خوێنەر بخاتە نێو كومەڵێک لێكدانەوەی ڕەنگاو ڕەنگ. هەندێک جار هەمان ئەو سیحرە دەچێتە نێو یارییەكانی زمان و ورد و خاشكردنیەوە، بە شێوەیەک دەق خۆی دەنوێنێ وەک ئەوەی تۆ لە بەرانبەر ساختومانێكی چەندین لایەنەدا بیت، هەندێک جاریش دەچێتە نێو نهێنییەكانی مانا و خوێنەر بەرەو قوڵایی دەبات.

*** شاعیر دەتوانێت پەیوەندییە ڕۆحیەكانی بپچڕێنێ لەگەڵ نۆستالیژیای؟ بەدەر لە نۆستالیژیا، چیی دیكە دەتوانێت كۆمەكی شاعیر بكات و پێوەندییەكی پتەوتر و قووڵتری لەگەڵدا بگرێت؟**

ـ پچڕاندنی پێوەندییە ڕوحییەكان لەگەڵ زەمەنی ڕابردوو كارێكی سانا نییە، هەروەها دروستكردنی ئەم پێوەندییە بەئاسانی ناكرێت، چونكە شاعیر كۆمەڵێک ئاوێنەی هەیە لە نێو زەمەنەكانی ڕابردووی خۆیدا كە دەشێ بڵێم لە نێو پەڕاوێزەكانی منداڵیدا ونی كردوون، هەمیشە هەوڵ دەدات بیاندۆزێتەوە، پرۆسێسی دۆزینەوەی وردە ئاوێنەكانی منداڵێتی لە نێو پانتاییە دوورەكانی زەمەن، پرۆسێسێكی دژوارە، بۆ ئەوەی هەموو ئەو كایە هەڵوەشاوانە دووبارە دروست بكەیتەوە بەزمانێكی هاوچەرخ و شیعریی دایبرێژی. ئەدەبی نۆستالیژیا لە دوای جەنگە گەورەكان سەری هەڵدا، كاتێک خەڵكی لە نێو حاڵەتێكی دەروونی و ئابووری و كۆمەڵایەتیی دژواردا دەژیان، هیچ ڕووناكییەک لە پێش چاویاندا نەمابوو، دنیا تاریک و تەنگ بوو بوو، بۆیە بەناچاری كەوتنە دوای ڕابردووەكانی خۆیان، سەلوای دڵی خۆیان بەغەریبی كردنی ڕابردوو دەدایەوە، هەوڵی بەرجەستەكردنی یادگارییەكانی خۆیان دەدا و دایان دەڕشتنەوە، ئەمەش وای

کرد کە کولتوورێکی زۆری نۆستالیژیی سەرهەڵبدات. "ئەلفریدی مۆس" گەورەترین شاعیری نۆستالیژیی دوای جەنگی یەکەمی جیهانی شیعرەکانی گوزارشتیان لە ڕابردوو کردبوو، نالیش لە چامە درێژەکەیدا کەوا وەکو نامە بۆ "سالم" ی نووسیوە، ئەدەبێکی نۆستالیژیی نووسیوە، غەریبیی نیشتمانی خۆی دەکات، دوای نەفیبوونی، ئەمڕۆکەیش کە شیعرەکانی "مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی" بۆ زمانەکانی دنیا وەردەگێڕدرێن، گەورەترین بەشی خوێنەران بۆ لای خۆیان ڕادەکێشن، ئیدی ئەو هەستە ئینسانییە گەورەیە کە باس لەو نۆستالیژیایە دەکات،گوزارشت لە غوربەتەکانی ناخی خۆی دەکات، دواجار، من کەمتر شاعیرانی گەورە دەبینم کە لەو حاڵەتە دابڕا بن.

*** چۆن دەڕوانیت لە پەیوەندیی نێوان شیعر و خەیاڵ، شاعیر و گومان، پەیوەندیی شاعیر لەگەڵ خوێندنەوەدا، پەیوەندیی نووسین لەگەڵ پرسیارەکانی خوێنەردا؟ ئەگەر شیعر بەتاڵ بێت لە خەیاڵ، هاوکاتیش شاعیر گومان نەکات و پەیوەندییەکی تۆکمەی لەگەڵ خوێندنەوەدا نەبێت و لەپاڵیشیدا پرسیار نەخوڵقێنێ، شیعری قووڵ و شاعیری گشتبین دێنە وجود؟**

- خەیاڵ بابەتی سەرەکیی هەموو داهێنانێکە بەهەموو ژانەرەکانییەوە، بەبێ خەیاڵ ئەدەب لە مانا مرۆییەکەی خۆی دەچێتە دەرەوە و پۆرتریێتی مژادێکی وشک هەڵدەگرێ، هەر ئەمەیشە کە ئەدەب و داهێنان لە باقیی بوارەکانی دیکە جوایەز دەکاتەوە، خەیاڵە، خەیاڵ بەو مانایەی کە بەرهەمهێنەری بوارەکانی فیکر و جوانی بێت، بۆیە من زۆر جار گوتوومە: (ئەدەب بەگشتی، شیعر بەتایبەتی، جگە لە وەهم شتێکی دیکە نین)، ئیدی هەر کاتێک شاعیر لە خەیاڵ و وەهم دابڕێت، ئەوا دەقەکانی شێوەی واقیعی مردوو وەردەگرن، لە سنوورەکانی داهێنان دەچنە دەرەوە، ئەو خەیاڵەی کە من بە ستوونی هەرە بەهێزی شیعری دادەنێم دەگات بە ئاستی فەنتازیا کە هەرەمی هەرە بەرزی خەیاڵە، لەوێ شاعیر دەچێتەوە نێو هەموو یارییە سیحراوییەکان، ئەو یارییانەی "هیرمان هیسە" ڕۆمانی "گەمەی کەلا شووشەکان"ی پێ نووسیوە و دانتی "کۆمیدیا" و ملتون "بەهەشتی ون"ی پێ نووسیوە. ئایا ئەگەر خەیاڵ لە شیعرە بەنێوبانگەکەی "ت. س. ئەلیوت" کە ناوی "وێرانە خاک"ە یاخۆ "دەشتایی نەهاتی"یە دابڕێنی، هیچی تێدا دەمێنێتەوە؟ هەروەها لە زۆربەی شیعری کلاسیکیی کوردی و شیعری هاوچەرخ، بۆیە من دەڵێم: خەیاڵ هەرێمێکە شاعیر یارییە جوانەکانی خۆی لەوێ ئەنجام دەدات. پەیوەندیی شاعیر لەگەڵ خوێندنەوەدا بوونی نییە، بەڵکو شاعیر خۆی خوێنەرێکی بەهێزە، دابڕان لەو سیفەتە دابڕانە لە جوانکردنی خەیاڵ و کوشتنی ئێستێتیکا.

کاتێک باس لە خەیاڵ دەکەین، دەبێت بڵێین خەیاڵ دەرگەکانی گومان دەکاتەوە، ئەو گومانی خوڵقێنەری هەموو پرسیارەکانە، پرسیار لە نهێنییەکان وکەون و دروستبوونی مرۆڤ، پرسیار لە سەرچاوەکانی جوانی "ئاشنباخ" لە ڕۆمانی "مردن لە ڤینیسیا" عەوداڵی هەمان ئەو جوانییەیە کە جۆرێک لە ویرانی ڕوحیی لە ئاستیدا دروست دەکات، ئەو هێزی خەیاڵە دەدرێت بە گومان و هێزی گومانیش دەچێتە نێو جەستەی پرسیارەوە، کەواتە ئەمە پرۆسێسی تەولیدی داهێنانە، هەر ئەمەشە جیهانبینیی بۆ شاعیر دروست دەکات.

بۆ وێناکردنی ڕیتواڵێکی شیعریی بەرز و باڵا پێویستمان بە ئەندێشە و خەیاڵی باڵا هەیە، ئەگینا هەر لەنێو چوارچێوەی بێ نێوەڕۆکی دەمێنینەوە، هەر کاتێک بیرۆکەیەکی شیعری لە هزر و زەینی شاعیر دروست بوو، پێویستی بەکۆمەڵێک کەرەستەی گرینگ هەیە بۆ داڕشتنی ئەم بیرۆکەیە کە گرینگترینیان پرۆسێسی خەیاڵکردنە سەبارەت بەم بیرۆکەیە، ئەگینا بیرۆکە بە تەنیا ناتوانێت ڕێگە بگرێت و بچێتە نێو باخە پڕ لە شەوقەکانی جوان داڕشتنی دەق، دەبێت بە جۆرێک لە تەجرید و لە هەموو ئەتراکتیفێک بەتاڵ دەبێتەوە.

*** زمان لە بەرانبەر شاعیری باڵادا هیچی بۆ دەکرێت؟ شاعیر، بۆ ئەوەی بەسەر زماندا زاڵبێت گەرەکە چیی بکات؟ ئەگەر زمان بکەوێتە سەرووی شاعیرەوە، شاعیر تووشی شکستی گەورەی بەرهەم پووکێنەرەوە دەبێت؟**

- دەکرێت بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە، بڵێم: ئایا هیچ شاعیرێکی باڵا هەیە بەبێ ئەوەی خاوەنی زمانێکی باڵا بێت؟ ئایا شاعیری باڵا، جگە لە زمانێکی تۆکمەی باڵا چیی ترە؟ زمانی مردوو، زیندانی مانای گەورەیە، واتە: هەر شاعیرێک ئەگەر بیەوێت مانایەکی باڵا ببەخشێ بەشیعر بەزمانێکی مردوو، ئەوە بەو چەمکە دێت زیندانێک بۆ شیعر دروست دەکات و تیایدا بۆ تا هەتایە خورپە ڕۆحییەکان و هەڵکفکفانێ خوێنی شیعری تێدا بەندکراو دەبێت، جا بۆ ئەوەی شاعیر بەسەر زماندا زاڵبێت، سەرەتاییترین هەنگاو ئەمەیە: دەبێت هەڵگری ئەو باوەڕە بێت کە زمان پێویستی بەخۆتازەکردنەوە هەیە، پێویستی بە دووبارە خەڵق کردنەوە هەیە، زمان هێزی ڕاکێشکاری دەوروبەرە، چونکە هەموو جوانییەکانی شیعری تێدا کۆ دەبێتەوە، بەم جۆرە وەکوو چۆن "ڕیلکە" پێی وایە کە شاعیران لوولەیەکی مووقەدەسن شەرابی ژیان و جاویدانی تێدا دەپارێزرێت، ئەوهاش زمان ئەو خوێنە پیرۆزەی شیعرە کە بەردەوامی بە شیعر و بە شاعیران دەبەخشێت. بەداخەوە، لە ئەمڕۆی شیعری کوردیدا بە تایبەتی ئەوانەی کە ئەزموونەکەیان تازەیە، هێندە بایەخ بە زمانی شیعریی خۆیان نادەن، بۆیە شیعرەکانیان ناکەونە بەردڵان.

زمان بەو مانایەی کە من باسی دەکەم کیمیای شیعرە، پارسەنگەکانی شیعر بۆ بابەتەکان

دروست دەکات، نەشارەزایی لە زماندا هۆیەکە بۆ وردوخاش کردنی پارسەنگی بابەتی شیعر.

نهێنیەکانی زمانی شیعری زۆرن، دەبێت پەیوەندییەکانی نێو سیستەمی زمان لە کاتی نووسینی شیعردا کەشف بکرێن، بەبێ ئەم کارە هەر زوو نێوەرۆکی شیعر فۆرمات دەکرێت و ئاسەواری نامێنێ. لە لایەکی دیکەوە، هەموو ئەوانەی بەزمانێکی خراپ شیعر دەنوسن هەر زوو دەپووکێنەوە و دینامیکیەتیان نامێنێ، گەمە کردن لەنێو زماندا بەو واتە- یە نایەت کە بنەما ئەندازەییەکانی زمان هەڵتەکێنی، بەڵکو بەو مانایە دێت کە ڕزگاری بکەیت لە دەست باو، واتە: لە مانای ئاسایی خۆی دەری بهێنیت. دەبێت زیاتر بەرەو زمانێکی هاوچەرخ بچیت کە بتوانێت بەرگەی فراوانبوونی ماناکان بگرێت و تەقینەوەی خۆی ئەنجام بدات، ئەمرۆ زمانی شیعر خەریکە کاڵ دەبێتەوە و خەریکە شیعر بخوات و بەهایەکی ئیستێتیکی بۆ نەهێڵێت، بۆیە زمان پڕیەتی لە نهێنیی، ئێمە دەبێت گەوهەری ڕاستەقینەی زمانی نووسین لەنێو ئەم نهێنییانە دەربهێنین، چونکە نووسینی ڕۆمانێکی گەورە بەزمانێکی تۆکمە و باڵا بەشداری کردنیەتی لە بەهێزکردنی جەستەی نەتەوە و کولتوور.

*** لە پێشەکی دیوانە شیعرییەکەتدا، واتە «پیانۆی ڕۆژهەڵات و ئەوانی دی» نووسیوتە: «کاتێک قەڵەم هەڵدەگرم و دەچمە نێو ئاوایی شیعر... هتد» سەبارەت بەم نیوە ڕستەیە پێتوایە شیعر ئاوایی "گوند"یی هەبێ؟ شیعری تۆ لە کانیی ئاواییدا هەڵدەقوڵێ؟ شیعر لە گوندەوە دەبێ بەشار و نیشتمان؟**

- من لەم ڕستەیەدا مەبەستم نییە بابەتێکی وەها لەسەر مەسەلەی شیعر بوروژێنم، باوەڕیشم بەوە نییە، من تەنیا باوەڕم بەشیعری ساغ و پتەو هەیە، باوەڕم بەهیچی دیکە نییە لەبارەی ئەم مەسەلانەوە، ئەوەی مەبەستمە لەم دێرە کە تۆ پرسیارێکی وەهات لێ دروست کردووە، ئەمەیە: کاتێک من دەمەوێت بچمە نێو دنیای شیعر، مەبەستم لە وشەی "ئاوایی" گوند یاخود شار نییە، ئەم چەمکە لەنێو شیعری باشدا دەتوێتەوە، بەڵکو مەبەستم ئەوەیە کاتێک دەچم بۆ نێو دنیای پڕ لە خرۆشانی شیعر، دنیای پڕ لە خەیاڵ و کەف وکوڵی داهێنان، تەقینەوەیەک بەرەو ڕووم هەڵدەکشێت، چونکە شیعر وەهمێکی ئێجگار ئەفسوونە، ناتوانین بەدەشت و شار بیبەستینەوە، "یەسەنین" شاعیرێکی گوندەواریی بوو، بەڵام هێزێک لە شیعرەکانیدا هەیە کە تا ئێستەش سەرسامیی بۆ شار دروست کردووە، بۆیە شوێن لە شیعردا جگە لە چەمکی جوانیی شتێکی دیکە نییە. من خۆم کوڕی شارم، بە چەمکەکانی شار گەورەبوویمە، ڕەنگە بتوانین بۆ ئەم پرسیارەی تۆ باس لە کاریگەرێتیی شوێن بکەین بەسەر شیعرەوە، بۆ ئەم مەبەستەش ڕەنگە کتێبی "جوانیی شوێن"ی "باشلار" باشترین لێکۆڵینەوە بێت لەبارەی ئەو کاریگەریەتییە. نالی بەو

بەلاغەتەوە لە دەشتی شارەزوور، شارێکی گەورەی بۆ شیعرەکانی دروست کرد کە توحفەیەکە لە گەمەکردن لە نێو زانستی جوانیدا، هەروەها "مەولەوی تاوەگۆزی"ی شاعیر لە پشت نووسینی شیعرەوە هیچ هیوایەکی دیکەی نییە، جگە لەوەی کە ببێت بە سەلوا بۆ ڕۆحی خۆی و ئەوانی دیکە، ببێت بە وەڵام بۆ ئەو پرسیارانەی کە لە ڕۆحیدا سەر هەڵدەدەن.

*** لە شیعری تۆدا ئەوەندەی گرینگی بە مانا و قووڵبوونەوە دراوە، تا ئەم ئاستە گرنگیی بە موزیک و ڕیتمی دێرەکان نەدراوە، بە بۆچوونی تۆ، شیعر و قووڵبوونەوە، شیعر و مانا، شیعر و ئێستێتیکا، شیعر و فەنتازیا، کەنگێ و لە کوێوە یەکتری دەگرنەوە؟ هاوکات دەشێ ئەڵتەرناتیڤ بۆ ئەمانە دابندرێت؟**

ـ شیعر، بۆ هەموو ئەو شاعیرانەی کە بۆ بەهێزکردنی ئەزموونی خۆیان شیعر دەنووسن، بۆ ئەوەیە کە بچنە نێو مانا گەورەکان، مانا بەهادارەکان، هەمان ئەو مانایانەی کە بە ئاسانی ڕاو ناکرێن و خۆیان لە نێو پانتاییە قەبەکان شاردووەتەوە، ئەو مانایانەی کە دەست هەموو کەس ناکەون و هیلاکیی زۆری دەوێت بۆ دەستگیرکردنیان، بۆیە هەمیشە شاعیر لە هەرێمە شاردراوەکاندا دەگەڕێت بۆ ئەوەی مانا بەرزەکان بدۆزێتەوە، شاعیر ئەگەر وێڵی مانا دامەزرێنەرەکان نەبێت، ناتوانێت پارسەنگێک لە نێوان پەرەسەندنی تەکنەلۆژیا و ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ شیعردا دروست بکات، هەر ئەمەیشە کە وەها دەکات شاعیر جیاواز بێت، لە پێگەکانی جیاوازییەوە هەنگاو هەڵبهێنێت، بەڵام بایەخدان بەو مانا گرنگانە، نابێت ئەوەمان لەبیر بباتەوە کە شیعر پێویستی بە کۆمەڵێک موتیفەی دیکە هەیە، پێویستی بە جوانکاریی هەیە، ئەو جوانکارییەش خۆی لە ڕیتم و موزیک و زماندا دەبینێتەوە، بەتایبەتی زمان کە ستوونێکی پتەوی مانەوەی شیعرە، بەبێ زمانێکی بەهێز و هاچەرخ ناتوانی مانا بەشیعر ببەخشیت، بەواتەیەکی دیکە: شیعر بەبێ زمانێکی وەها لە هەموو ماناکاندا بەتاڵ دەبێتەوە.

زمان جوانی دەبەخشێت بەشیعر و هەڵگری مانا بەهێزەکانە، بۆیە پەیوەندیی نێوان زمانی بەهێز و مانای بەهێز و جوانیی بەهێز، پەیوەندیگەلێکی پتەون، بەو مانایە دەڵێم: زمانی لاواز ناتوانێت هەڵگری مانای بەهێز بێت، هەروەها مانای بەهێز لە نێو زمانی بەهێزدا جاویدانیی بۆ شیعر دروست دەکات، لەبەر ئەوەیە زمان گرینگە، وەک چۆن ئەم پێوەندییەی هەیە لەگەڵ مانادا، هەروەها لەگەڵ ڕیتم و موزیک و جوانیشدا پێوەندیی تایبەتی خۆی هەیە، پێوەندییەک کەوا هەمیشە درێژ دەبێتەوە.